

Univerza v Ljubljani
Pravna fakulteta

**VPLIV PSIHIATRIČNEGA IN PSIHOLOŠKEGA
IZVEDENSKEGA MNENJA NA IZID KAZENSKEGA
POSTOPKA**

(magistrsko diplomsko delo)

Avtorica: Tanja Stojanović

Mentorica: prof. dr. Katja Šugman Stubbs, univ. dipl. prav., univ. dipl. psih.

Ljubljana, 2020

Zahvala

Predmetnega dela ne bi bilo brez nasvetov mentorice prof. dr. Katje Šugman Stubbs, sodnice Alje Kratovac in asistenta dr. Mihe Hafnerja,

družine: Vinke, Dušana in Danijele, ki so vame od nekdaj verjeli,

in Vladimirja, ki mojim mislim vedno prisluhne.

*"Humans were always far better at inventing tools
than using them wisely."*

— Yuval Noah Harari, 21 Lessons for the 21st Century

KAZALO

1. UVODOMA O SPLOŠNIH POJMIH	8
1.1. IZVEDENEC	8
1.2. IZVEDENSKI IZVID	9
1.3. IZVEDENSKO MNENJE	10
1.4. FORENZIČNA PSIHOLOGIJA	10
1.4.1. RAZLIKE MED IZVEDENSKIM IN TERAPEVTSKIM PROCESOM.....	12
1.5. FORENZIČNA PSIHIATRIJA.....	12
1.5.1. RAZLIKE MED IZVEDENCEM PSIHIATROM IN PSIHOLOGOM	14
2. UMESTITEV IZVEDENCA V KAZENSKI POSTOPEK.....	16
3. NASILJE V DRUŽINI IN ZANEMARJANJE MLADOLETNE OSEBE IN SUROVO RAVNANJE.....	21
3.1. KAZNIVO DEJANJE »NASILJE V DRUŽINI«	21
3.2. KAZNIVO DEJANJE »ZANEMARJANJE MLADOLETNE OSEBE IN SUROVO RAVNANJE«	24
4. DELO IZVEDENCA PSIHIATRA PRI UGOTAVLJANJU PRIŠTEVNOSTI.....	26
4.1. NEPRIŠTEVNOST	26
4.1.1. POGOJI ZA NEPRIŠTEVNOST	28
4.1.1.1. BIOLOŠKI POGOJI	28
4.1.1.1.1. DUŠEVNE MOTNJE	29
4.1.1.1.2. DUŠEVNA MANJRAZVITOST.....	31
4.1.1.2. PSIHOLOŠKI POGOJI	32
4.1.2. PROBLEMATIKA UPORABE BIOLOŠKEGA POGOJA	33
5. DELO IZVEDENCA PSIHOLOŠKE STROKE.....	37
5.1. OCENJEVANJE OSEBNOSTI IN NJENIH MOTENJ.....	38
6. PREGLED SODNIH SPISOV IN PRVOSTOPENJSKIH ODLOČB OD LETA 2012 DO 2018	41
7. PRESOJA VPLIVA PSIHIATRIČNEGA IN PSIHOLOŠKEGA IZVEDENSKEGA MNENJA NA IZID KAZENSKEGA POSTOPKA	46

8. ZAKLJUČEK	50
9. VIRI IN LITERATURA	52
9.1. KNJIGE	52
9.2. ČLANKI	53
9.3. SPLOŠNI PRAVNI AKTI	54
9.4. ODLOČBE SODIŠČ	54
9.5. SPLETNI VIRI.....	55
9.6. SODNI SPISI	55

KAZALO DIAGRAMOV

Diagram št. 1: Storilci kaznivih dejanj glede na spol.....	42
Diagram št. 2: Dobesedni prepis izvedenskega mnenja s strani sodišča	44
Diagram št. 3: Sodišče je v obrazložitvi podalo lastno dokazno oceno	44
Diagram št. 4: Sodišče sledilo izvedenskemu mnenju	45

POVZETEK

Naslov: Vpliv psihiatričnega in psihološkega izvedenskega mnenja na izid kazenskega postopka.

Magistrska naloga obravnava delo izvedenca psihiatra in izvedenca psihologa, odnos sodišča do izvedenca in vpliv izvedenskega mnenja na izid kazenskega postopka. (Pre)pogosto sodniki izvedence naslavljajo z vprašanji onkraj zakonskega okvirja, iz česar je mogoče prepoznati sodnikovo neodločnost, ko se v stiski zateče k izvedencu in od njega pričakuje odgovore na vprašanja, ki bi jih moral oblikovati sam. Delo tako opozarja na pomembnost ločevanja med funkcijo izvedenca in funkcijo sodnika, saj se sodniki v mnogih primerih popolnoma oprejo na izvedensko mnenje, v obrazložitvi pa v zvezi s tem ne podajo lastne dokazne ocene, temveč zgolj prepisejo del izvedenskega mnenja. V raziskovalnem delu naloge so predstavljene ugotovitve glede vpliva izvedenskega mnenja na izid kazenskega postopka, ki temeljijo na podlagi vpogleda v selekcionirane sodne spise na Okrožnem sodišču v Ljubljani. Pregled kazenskih zadev je pokazal, da je vpliv izvedenca psihiatra in izvedenca psihologa na izid kazenskega postopka velik, kar odpira vprašanje, ali je obdolžencu resnično omogočen pošten postopek.

Ključne besede: izvedensko mnenje, izid kazenskega postopka, vpliv na kazenski postopek, izvedenec psihiater, izvedenec psiholog, forenzična psihologija, forenzična psihiatrija.

ABSTRACT

Title: Impact of psychiatric and psychological expert opinion on the outcome of criminal proceedings.

This master's thesis addresses the work of the psychiatric and psychological court appointed expert, the court's attitude towards the court appointed expert and the impact of the expert opinion on the outcome of criminal proceedings. (Too) often, judges face court appointed expert with questions beyond the legal framework; this indicates the judges' indecision when in distress and them turning to the court appointed expert, expecting them to answer the questions that should have been formulated by the judges themselves. The thesis thus draws attention to the importance of distinguishing between the function of court appointed expert and the function of judge, since in many cases judges rely wholly on the expert's opinion and, in the grounds, do not make their own evidentiary assessment but merely transcribe part of the expert opinion. The findings of the research part of this thesis, which address the impact of the expert opinion on the outcome of the criminal proceedings, are based on an insight into the selected court files at the Ljubljana District Court. The review of criminal cases has shown that the influence of the psychiatric and psychological court appointed expert on the outcome of the criminal proceedings is considerable, which raises the question of whether the defendant is truly afforded fair trial or not.

Keywords: expert opinion, outcome of criminal proceedings, impact on criminal proceedings, psychiatric court appointed expert, psychological court appointed expert, forensic psychology, forensic psychiatry.

1. UVODOMA O SPLOŠNIH POJMIH

1.1. IZVEDENEC

Elektronsko dostopen Slovar slovenskega knjižnega jezika (Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 3. 10. 2019)¹ opredeljuje pojem izvedenca, kot »*strokovnjaka, ki daje mnenja, nasvete o zadevah iz svoje stroke*«. Taisti slovar opredeljuje tudi pojem sodnega izvedenca, in sicer kot uradno določenega strokovnjaka, na mnenje katerega se sodnik v sodbi opre. Obema definicijama je skupno, da izvedenca opredeljujeta kot strokovnjaka, ki razpolaga s specifičnim znanjem, ki ga sodišče nima.

Kljub temu, da se pri definiciji izvedenca velikokrat pojavlja izraz strokovnjak, velja pojma razlikovati, saj jih ob natančnem branju, razlikuje že Zakon o kazenskem postopku (v nadaljevanju: ZKP).²

Osmi odstavek 178. člena ZKP določa, da lahko preiskovalni sodnik za razjasnitev posameznih tehničnih ali drugih strokovnih vprašanj, ki nastanejo v zvezi s pridobljenimi dokazi, pri zaslišanju obdolženca ali pri drugih preiskovalnih dejanjih, pokliče osebo ustrezne stroke, da mu da o takih vprašanjih potrebna pojasnila. Če so stranke pri tem navzoče, lahko zahtevajo, naj da ta oseba natančnejša pojasnila. Če je potrebno, lahko zahteva preiskovalni sodnik pojasnila tudi od ustreznega strokovnega zavoda.³ Dalje, prvi odstavek 247. člena ZKP določa, da lahko organ, ki opravlja ogled ali rekonstrukcijo dogodka, zahteva pomoč strokovnjaka kriminalistično-tehnične, prometne ali druge stroke, ki po potrebi tudi išče, zavaruje ali opisuje sledove, opravi potrebna merjenja in snemanja, napravi skice ali zbere druge podatke.⁴

¹ Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, URL: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=izvedenec&hs=1> (3. 10. 2019).

² Zakon o kazenskem postopku, Ur. l. RS, št. 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 47/13, 87/14, 8/16 – odl. US, 64/16 – odl. US, 65/16 – odl. US, 66/17 – ORZKP153,154 in 22/19.

³ Tako tudi osmi odstavek 178. člena ZKP.

⁴ Tako tudi prvi odstavek 247. člena ZKP.

Vsled navedenega lahko zaključimo, da ima strokovnjak skupno z izvedencem le specifično znanje, ki ga sodišče potrebuje za razjasnitev dejstev v (pred)kazenskem postopku, v vseh ostalih vidikih pa se njuna položaja drastično razlikujeta. Sodišče strokovnjaka pokliče ali povabi, medtem ko izvedenca odredi s sodno odredbo.⁵ Strokovnjak prav tako ne uživa procesne avtonomije, ker mu sodišče samo določi metodo in vsebino dela. Sodelovanje strokovnjaka ima le instrumentalni pomen, medtem ko ima izvedensko mnenje dokazni pomen.⁶

V kazenskem postopku je sodnik oseba, ki uresničuje načelo materialne resnice in je ravno zaradi tega dolžan vpoklicati v postopek strokovnjaka s posebnim znanjem, ki mu bo pomagal razjasniti zadevo na način, da bo podal svoje strokovno mnenje. To strokovno mnenje pa sodnik *lahko* uporabi kot dokaz, ni pa ga dolžan uporabiti skladno z načelom proste presoje dokazov. Navedeno pomeni, da bo sodnik praviloma poklical izvedenca vsakič, ko bo potreboval specifično znanje z nekega področja, ki ga sam nima, to znanje pa potrebuje za razjasnitev določenega dejstva, ki utegne predstavljati pomemben dokaz v konkretnem kazenskem postopku.⁷ Katera dejstva se bodo ugotavljala s pomočjo izvedencev, je odločitev sodišča oziroma organa, ki izvedenca pisno odredi. Če se za ugotovitev spornega dejstva potrebuje strokovno znanje, se mora izvedenstvo, kljub temu, da ima sodnik morebiti sam takšno znanje, vselej posebej odrediti.⁸

1.2. IZVEDENSKI IZVID

Izvedenski izvid predstavlja objektivno podlago dela, saj vsebuje opis predmeta izvedenskega dela.⁹ V izvedenskem izvidu izvedenec poda svoja opažanja, preverljiva dejstva in okoliščine, ki jih je razbral iz celotnega sodnega spisa in z uporabo izvedenskih instrumentov.¹⁰

⁵ Iz previdnosti velja omeniti, da lahko strokovnjak v isti kazenski zadevi kasneje postane izvedenec.

⁶ M. Šepec, Kazenskopravna analiza in dileme izvedenstva v kazenskem postopku, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 11-12.

⁷ Ibidem, str. 7-8.

⁸ Š. Horvat, ZAKON O KAZENSKEM POSTOPKU (ZKP) S KOMENTARJEM (2004), str. 567.

⁹ M. Šepec, Kazenskopravna analiza in dileme izvedenstva v kazenskem postopku, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 10.

¹⁰ K. Šugman Stubbs, P. Gorkič, DOKAZOVANJE V KAZENSKEM POSTOPKU (2011), str. 238.

1.3. IZVEDENSKO MNENJE

Izvedensko mnenje temelji na izvidu in vsebuje stališče o opaženih dejstvih. Z izvedenskim mnenjem izvedenec odgovori na vprašanja, ki mu jih je sodišče zastavilo v pisni odredbi.¹¹ Izvedensko mnenje je torej strokovna presoja tega, kar je ugotovil na podlagi svojega izvedenskega izvida, pri čemer obsega razloge, s katerimi utemeljuje svoje izvedensko mnenje.¹²

1.4. FORENZIČNA PSIHOLOGIJA

Uvodoma je treba pojasniti, kaj forenzična psihologija sploh pomeni. Tu se pojavijo že prve težave, saj forenzična psihologija nima enotne definicije. Če začnemo pri izrazu *forenzičen* (soden), ugotovimo, da izvira iz latinske besede *forum*, ki pomeni prostor za javno razpravo. Iz navedenega bi lahko zaključili, da je forenzična psihologija omejena zgolj na pomoč sodiščem pri izvajanju sodnih postopkov, kar pa ne drži. Definicijo forenzične psihologije navadno opredeljujejo glede na vrsto dela, ki ga znotraj pravosodnega sistema opravljajo forenzični psihologi.¹³ Po mnenju Areha je najprimernejša opredelitev tista, po kateri »forenzična psihologija predstavlja uporabo psiholoških spoznanj in metod v povezavi s kazenskim in civilnosodnim ter s predkazenskim postopkom«.¹⁴

Iz tega lahko povzamemo, da forenzična psihologija deluje v obliki strokovne podpore, saj v praksi pogosto pride do situacij, ko je za ugotovitev ali potrditev pomembnega dejstva potrebno strokovno znanje s specifičnega področja. Najpogosteje se psihološka izvedenska mnenja uporabljajo zaradi širjenja znanj in spoznanj o različnih psiholoških pojavih, s katerimi se srečujejo strokovnjaki v pravu.¹⁵

¹¹ K. Šugman Stubbs, P. Gorkič, DOKAZOVANJE V KAZENSKEM POSTOPKU (2011), str. 238.

¹² M. Šepec, Kazenskopravna analiza in dileme izvedenstva v kazenskem postopku, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 11.

¹³ I. Areh, FORENZIČNA PSIHOLOGIJA (2011), str. 11.

¹⁴ Areh, 2011, str. 12.

¹⁵ E. Benedik, Ocenjevanje osebnosti v sodnem izvedenstvu, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 55(4) (2004), str. 395-402.

Iz imenika sodnih izvedencev, ki je dostopen na spletni strani Ministrstva za pravosodje, izhaja, da je v Sloveniji na voljo osemindvajset (28) izvedencev s področja psihologije in naslednjih podpodročij:¹⁶

- preiskovalna psihologija,
- klinična psihologija,
- klinična psihologija odraslih,
- klinična psihologija otrok in mladostnikov,
- klinična psihologija – starševstvo in skrbništvo,
- klinična nevropsihologija odraslih in
- psihologija družine.

Izvedenci psihološke stroke podajajo svoja izvedenska mnenja na področju klinične psihologije, mladoletnega prestopništva, psiholoških posledic nezgodnih poškodb in travmatskih doživetij otrok in mladostnikov, posledic psihične, fizične in spolne zlorabe otrok ter na področju dodelitve otrok po razvezi zakonske zveze. Tudi izvedence psihološke stroke, tako kot vse ostale sodne izvedence, imenuje minister za pravosodje Republike Slovenije. Ti morajo izpolnjevati pogoje, ki so opredeljeni v 16. členu Zakona o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (v nadaljevanju: ZSICT),¹⁷ in sicer morajo imeti ustrezno strokovno znanje, vsaj šest let delovnih izkušenj na specifičnem področju, opraviti preizkus strokovnosti, pridobiti mnenje ustreznega strokovnega združenja ipd.

Pri psihološkem izvedenskem mnenju gre pogostokrat za specializirano klinično psihološko mnenje,¹⁸ pri čemer je nujno poudariti razmejitve med izvedensko in terapevtsko prakso, kot bo ta predstavljena v nadaljevanju.

¹⁶ Ministrstvo za pravosodje, imenik sodnih izvedencev, URL: <https://spvt.mp.gov.si/izvedenci.html> (14. 11. 2019).

¹⁷ Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih, Ur. l. RS, št. 22/18.

¹⁸ T. Pavšič Mrevlje, Sodni izvedenec psihološke stroke, v: Psihološka obzorja, 20 (2011), str. 81.

1.4.1. RAZLIKE MED IZVEDENSKIM IN TERAPEVTSKIM PROCESOM

Tako psihologija kot pravo se ukvarjata z ocenjevanjem in razumevanjem posameznikovega vedenja. Vendar pa obstajajo med izvedenskim in terapevtskim procesom pomembne in bistvene razlike, tako glede namena, standardov, vloge pridobljenih podatkov in časovne orientacije.

Glede *namena* izvedenec primarno ocenjuje, v kolikšni meri je posameznik bil ali pa je sposoben razumevanja, doživljanja, mišljenja in vedenja ter v kolikšni meri s tem izpolnjuje pravne zahteve za, na primer, potrebe skrbništva ipd. Klinična ocena pa je po navadi vezana na opis simptomov, vedenj in lastnosti, ki so pomembni za načrtovanje ustreznega zdravljenja z namenom normalnega (zdravega) duševnega delovanja posameznika. Glede *standardov* se pri klinični oceni upoštevajo trije, in sicer diagnostični, vedenjski in psihodinamski. Z njihovo pomočjo se določi področje pregleda, poročilo se orientira le na ključne podatke, rezultati pa nakazujejo primeren način zdravljenja. Izvedensko mnenje pa mora, med ostalim, poleg vseh prej naštetih, strogo upoštevati še pravne standarde. Glede *vloge pridobljenih podatkov* je izvedenec s pridobljenimi podatki predvsem v pomoč sodišču, ne glede na koristi posameznika, pri čemer so v klinični oceni vse pridobljene informacije o pacientu uporabljene zgolj njemu v korist in pomoč. Še ena ključna razlika se pojavi pri *časovni orientaciji*, in sicer je pri izvedencu večinoma usmerjena na preteklost (npr. v času izvršitve kaznivega dejanja) ali pa prihodnost (npr. v obliki ocene o tveganju ponovitve kaznivega dejanja).¹⁹

1.5. FORENZIČNA PSIHIATRIJA

Kot že pojasnjeno v drugem poglavju te naloge, sme sodišče skladno s 265. členom ZKP odrediti psihiatrično izvedenstvo, če nastane sum, da obdolženec ob storitvi kaznivega dejanja ni bil prišteven zaradi duševne motnje ali duševne manjrazvitosti ali je bila zaradi takšnega stanja ali zaradi kakšne druge trajne in hude duševne motenosti njegova prištevnost zmanjšana, ali obstaja resen dvom,

¹⁹ A. M. Goldstein, HANDBOOK OF PSYCHOLOGY: FORENSIC PSYCHOLOGY (2003), str. 3-20.

da se zaradi svojega duševnega stanja ne more udeleževati kazenskega postopka.²⁰

Tudi v tem primeru lahko vpogledamo v imenik sodnih izvedencev, ki je dostopen na spletni strani Ministrstva za pravosodje, iz katerega izhaja, da je v Sloveniji na voljo štirideset (40) izvedencev s področja psihiatrije in le trije (3) s področja otroške in mladostniške psihiatrije.²¹

Forenzična psihiatrija predstavlja stično točko med dvema sicer nezdružljivima strokama, pravosodjem in psihiatrijo, pri čemer je naloga pravosodja, da štiti družbo pred ravnanjem posameznika, naloga psihiatrije pa, da zaščiti posameznika znotraj družbe pred njenimi škodljivimi vplivi. V nekaterih evropskih državah je forenzična psihiatrija posebna medicinska specializacija, pri nas pa se s tem ukvarjajo predvsem psihiatri kot sodni izvedenci za psihiatrijo. Forenzična psihiatrija se ukvarja predvsem z razumevanjem odnosa med duševno motnjo in kriminalnim dejanjem in povezavo med njima. Bistveni del je osredotočen predvsem na zdravljenje storilcev, ki so kaznivo dejanje storili v povezavi z duševno motnjo, zaradi katere so bili v času storitve kaznivega dejanja neprištevnost ali bistveno zmanjšano prištevnost.²²

Duševne motnje lahko vplivajo na posameznikove razumske in voljne sposobnosti. Ocena duševnega stanja storilca in obrazložitev vpliva duševne motnje na storitev kaznivega dejanja je ena najpogostejših nalog izvedencev psihiatrične stroke. Seveda pa so tu tudi druge, kot npr., da oceni primernost izreka katerega od varnostnih ukrepov, ocena procesne sposobnosti obdolženca in druge. V primeru, da se psihiatrično izvedensko mnenje zahteva za mladoletne ali otroke, ga izvajajo izvedenci otroške in mladostniške psihiatrije, ki so edini usposobljeni za izvajanje pedopsihiatrične diagnostike.²³ Izvedenec psihiatrične stroke tudi ugotavlja, ali naj sodišče obdolžencu, pri katerem je bila ugotovljena duševna motnja, zaradi katere

²⁰ Tako 265. člen ZKP.

²¹ Ministrstvo za pravosodje, imenik sodnih izvedencev, URL: <https://spvt.mp.gov.si/izvedenci.html> (14. 11. 2019).

²² Z. Čebašek-Travnik, S. Zihlerl, Forenzična psihiatrija, v: P. Pregelj in drugi, PSIHIATRIJA (2013), str. 431.

²³ M. Žmuc Tomori, Izvedensko delo sodnega izvedenca psihiatra, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 129.

je bil neprišteven ali bistveno zmanjšano prišteven, izreče varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja.²⁴ Tu bi kot zanimivost želela omeniti, da je tako po pravni teoriji kot po etičnih in medicinskih izhodiščih izrekanje varnostnih ukrepov obveznega psihiatričnega zdravljenja sporno, in sicer je sodišče tisto, ki izreka sankcije, le-to pa izreče sankcijo tudi v primeru, ko izreče varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja. Na drugi strani pa je sodnemu izvedencu, ki je prvenstveno zdravnik, težko uskladiti njegova etična načela s pojmovanjem, da je zdravljenje opredeljeno kot kazenska sankcija. Hkrati z zdravljenjem sodišče naloži zdravstvenemu zavodu še varstvo takega pacienta (storilca kaznivega dejanja), kar je prav tako povsem nezdružljivo z namenom zdravstvenega zavoda. Ker je v zvezi s tem ključno predvsem varovanje, je za tovrstno zdravljenje potreben poseben oddelek psihiatrične bolnišnice. Ravno zato je varovanje posebnost forenzično-psihiatričnega oddelka.²⁵ Slovenija se lahko pohvali, da ima od leta 2012 sodobno forenzično-psihiatrično bolnišnico v Oddelku za psihiatrijo v UKC Maribor.

1.5.1. RAZLIKE MED IZVEDENCEM PSIHIATROM IN PSIHOLOGOM

Tudi na tej točki je potrebno opozoriti tako na razlike kot tudi na podobnosti psihiatrične in psihološke (izvedenske) stroke. Obema je namreč skupno preučevanje in zdravljenje duševnih oziroma psihičnih motenj, kjer oboji uporabljajo nekatere skupne diagnostične metode in metode zdravljenja, kot na primer klinični intervju in svetovanja.²⁶ Pomembno razliko pa predstavlja dejstvo, da je psihiatrija medicinska stroka, ki je usmerjena v obravnavo duševnega zdravstvenega stanja in duševnih motenj, pri čemer motnje ugotavlja z metodo *je ali ni prisotna*.²⁷ Kot bo to predstavljeno v nadaljevanju, je psihiatrija kot medicinska veda primarno usmerjena v iskanje bioloških vzrokov motenj, v posledici pa tudi v biološko zdravljenje z zdravili. V primerjavi z ostalimi specialističnimi medicinskimi strokami, ki se primarno posvečajo telesnemu

²⁴ Z. Čebašek-Travnik, S. Ziherl, Forenzična psihiatrija, v: P. Pregelj in drugi, PSIHIATRIJA (2013), str. 432.

²⁵ Ibidem, str. 433.

²⁶ E. Benedik, Ocenjevanje osebnosti v sodnem izvedenstvu, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 55(4) (2004), str. 395-402.

²⁷ T. Pavšič Mrevlje, Sodni izvedenec psihološke stroke, v: Psihološka obzorja, 20 (2011), str. 84.

zdravstvenemu stanju človeka, izhaja psihiatrija iz povezanosti tako naravoslovnih kot družboslovnih znanj.²⁸ Klinična psihologija pa ne proučuje izoliranih bolezenskih procesov, temveč je usmerjena v ugotavljanje vpliva psihičnih motenj na delovanje človeka, ki ima psihične motnje.²⁹

²⁸ M. Žmuc Tomori, Izvedensko delo sodnega izvedenca psihiatra, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 129.

²⁹ E. Benedik, Ocenjevanje osebnosti v sodnem izvedenstvu, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 55(4) (2004), str. 395-402.

2. UMESTITEV IZVEDENCA V KAZENSKI POSTOPEK

Izvedenstvo je urejeno v sedmem podpoglavju 18. poglavja ZKP z naslovom »Preiskovalna dejanja«, in sicer od 248. do vključno 267. člena.

ZKP v 248. členu določa, da kadar je za ugotovitev ali presojo kakšnega pomembnega dejstva potrebno dobiti izvid in mnenje nekoga, ki ima potrebno strokovno znanje, se odredi, naj to opravijo izvedenci. Predmet izvedenstva so lahko vsa dejstva, ki so sporna in pomembna za kazenski postopek. Najpogosteje gre za dejstva, ki se nanašajo na dejansko stanje, kazensko odgovornost storilca, torej dejstva, ki so pomembna za pravilno uporabo materialnega kazenskega zakona. Brez dvoma pa predmet izvedenskega mnenja ne more biti razjasnitev pravnih vprašanj ali vprašanje, kateri predpis naj uporabi sodišče v konkretnem primeru, saj bi to pomenilo, da je izvedenec stopil (tudi) v vlogo sodnika.³⁰ Dokaz z izvedenstvom mora sodišče izvajati neposredno, kar pomeni, da imajo stranke in oškodovanec pravico biti navzoči pri njihovem zaslišanju in jim tudi postavljati vprašanja. Ravno iz tega razloga sodna odločba v konkretnem kazenskem postopku ne more in ne sme temeljiti na mnenju, ki ga je izvedenec o istem spornem dejstvu podal v nekem drugem postopku zoper obdolženca (npr. v pravnem postopku).³¹

Skladno z 249. členom ZKP izvedenstvo odredi s pisno odredbo organ, ki vodi postopek. To pomeni, da je izvedenec lahko le tista oseba, ki ga s pisno odredbo odredi organ, ki vodi postopek, tj. sodišče ali pa policija v predkazenskem postopku. Izdaja pisne odredbe tako predstavlja formalni pogoj za izvedenstvo. Izda jo sodišče, tj. preiskovalni sodnik, predsednik senata, sodeči senat ali sodnik posameznik. Kot že prej omenjeno pa sme v predkazenskem postopku izvedenstvo, z izjemo obdukcije in izkopa trupla, odrediti policija, vendar le, če je izvedenstvo povezano z ogledom, ki ga je policija opravila sama kot nujno preiskovalno dejanje.^{32, 33} V odredbi mora organ navesti, katera dejstva naj se

³⁰ Š. Horvat, ZAKON O KAZENSKEM POSTOPKU (ZKP) S KOMENTARJEM (2004), str. 567.

³¹ Ibidem, str. 568.

³² Drugi odstavek 164. člena ZKP.

³³ Š. Horvat, ZAKON O KAZENSKEM POSTOPKU (ZKP) S KOMENTARJEM (2004), str. 568.

ugotovijo, komu naj bo izvedensko delo zaupano (iz seznama sodnih izvedencev) in na katera vprašanja naj izvedenec odgovori.³⁴

Če se ugotovi, da bo izvedensko delo zahtevnejše, se kot izvedenca lahko postavi tudi strokovni zavod ali državni organ, ki nato sam določi strokovnjake, ki bodo opravili izvedensko delo.³⁵ Izvedenec je v takem primeru strokovnjak, ki ga določi strokovni zavod ali državni organ, in ne strokovni zavod ali državni organ sam. Ta določba je nekoliko nenavadna, saj izvedenca v tem primeru ne določi neposredno sodišče, kar utegne biti sporno.³⁶

Odreditev izvedenca pa ima pomemben vpliv tudi na stranke postopka, ki lahko zahtevajo izločitev izvedenca,³⁷ pri čemer že sam ZKP določa, koga se ne sme postaviti za izvedenca.³⁸ Z navedenimi določbami ZKP varuje nepristranskost izvedenskega dela, saj v primeru, da se kot izvedenca postavi katero izmed oseb, ki se jih ne sme postaviti, se sodna odločba ne sme opreti na njihov izvid in mnenje.³⁹

V zvezi s tem veliko prahu dviguje določba tretjega odstavka 251. člena ZKP, ki določa, da se za izvedenca *praviloma* ne postav i, kdor je bil zaslišan kot priča.⁴⁰ Navedena določba je nedvomno sporna, saj tisti, ki izpove iz lastnega opažanja, ker je bil npr. očividec kaznivega dejanja, ne more podati objektivnega mnenja na podlagi pravil stroke, saj na njegovo izvedensko mnenje vpliva tudi neposredno videnje kaznivega dejanja.⁴¹ S tem je okrnjeno bistvo izvedenskega dela, in sicer nepristransko, objektivno ocenjevanje spornih dejstev na podlagi specifičnega

³⁴ Prvi odstavek 249. člena ZKP.

³⁵ Drugi odstavek 249. člena ZKP.

³⁶ Š. Horvat, ZAKON O KAZENSKEM POSTOPKU (ZKP) S KOMENTARJEM (2004), str. 569.
³⁷ 44. člen ZKP.

³⁸ 251. člen ZKP v povezavi s prvim odstavkom 44. člena ZKP: kot izvedenec se ne sme postaviti, kdor ne sme biti zaslišan kot priča ali kdor je oproščen dolžnosti pričevanja, kot tudi ne oškodovanec v konkretnem kazenskem postopku, in tisti, ki so skupaj z obdolžencem ali oškodovancem v delovnem razmerju pri istem delodajalcu, kot tudi ne tisti, ki so v delovnem razmerju pri oškodovancu ali obdolžencu. Skladno s prvim odstavkom 44. člena ZKP kot izvedenec ne sme nastopati tisti, ki bi moral biti izločen kot sodnik ali sodnik porotnik.

³⁹ Prvi odstavek 251. člena ZKP.

⁴⁰ Tako tretji odstavek 251. člena ZKP.

⁴¹ Š. Horvat, ZAKON O KAZENSKEM POSTOPKU (ZKP) S KOMENTARJEM (2004), str. 573.

strokovnega znanja. Združljivost priče in izvedenca v isti osebi ovira nepristranskost kazenskega postopka, posledično pa tudi poštenost sojenja in je zato takšna določba ustavno sporna.⁴² Kot zanimivost velja omeniti, da je sodna praksa poleg izvedencev dopustila tudi zaslišanje izvedenih prič v kazenskem postopku, kot posledico iskanja alternativnih virov strokovnega znanja. Kot izvedene priče lahko nastopajo vse osebe, ki znajo kaj povedati bodisi o kaznivem dejanju, bodisi o storilcu ali drugih pomembnih okoliščinah, ravno zaradi svojega strokovnega znanja. Če strokovnega znanja ne bi imele, o dejstvih, ki so jih zaznale, ne bi znale izpovedati.⁴³

Izvedenca lahko predlaga tudi tožilstvo ali obramba (oziroma obdolženec), vendar pa bo na koncu sodnik tisti, ki bo presodil, ali izvedenca potrebuje ali ne. Sodnik na predloge strank ni vezan, veže ga zgolj načelo materialne resnice, v nekaterih primerih pa je postavitve izvedenca obvezna, in sicer pri raztelesenju trupla, toksikoloških preiskavah, izvedenstvu telesnih poškodb in pri psihiatričnem pregledu.⁴⁴ V praksi pogosto pride do situacij, ko se organ, ki je izvedenstvo odredil, s pripravljenim izvedenskim mnenjem ne strinja bodisi ker je izvid nejasen, nepopoln ali pa sam s seboj v nasprotju. V takšnem primeru bo sodnik izvedenca ponovno zaslišal, v primeru, da pa to ne bo zadostovalo, bo dokazovanje ponovil z istim ali pa bo postavil drugega izvedenca.⁴⁵ Če se tudi z mnenjem drugega izvedenca ne strinja, postavi za izvedenca strokovno ustanovo ali državni organ. Če pa kljub vsemu temu sodnik še vedno ni prepričan, bo moral uporabiti mnenje, ki je za obdolženca najugodnejše, kot to veleva načelo *in dubio pro reo*.⁴⁶ V nobenem primeru pa ne sme sodišče mnenja izvedenca nadomestiti kar s svojim lastnim (laičnim) mnenjem.⁴⁷

⁴² M. Šepec, Kazenskopravna analiza in dileme izvedenstva v kazenskem postopku, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 9-10.

⁴³ K. Šugman Stubbs, P. Gorkič, DOKAZOVANJE V KAZENSKEM POSTOPKU (2011), str. 206, 233, 234.

⁴⁴ M. Šepec, Kazenskopravna analiza in dileme izvedenstva v kazenskem postopku, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 10.

⁴⁵ 257. člen ZKP.

⁴⁶ O načelu tudi sodba Vrhovnega sodišča RS, opr. št. I Ips 29431/2010-74 z dne 10. 1. 2013.

⁴⁷ M. Šepec, Kazenskopravna analiza in dileme izvedenstva v kazenskem postopku, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 11.

Naj namenim še nekaj besed psihiatričnemu pregledu obdolženca. Gre za vrsto izvedenstva, ki se odredi, če nastane sum, da je zaradi katerega izmed razlogov, navedenih v prvem odstavku 265. člena ZKP, prištevnost obdolženca izključena ali zmanjšana.⁴⁸

Kot pravi Martina Žmuc Tomori »psihiatrija pojmuje človeka v vsej njegovi celovitosti, povezanosti in odvisnosti od psiholoških, kulturnih socialnih in etičnih razsežnosti«. ⁴⁹ In ravno od vseh teh je odvisno posameznikovo vedenje, ki se odraža tako znotraj zakonskih okvirjev kot tudi izven njih. Zato je razumevanje in razlaga posameznikovega vedenja, ki postane središče sodnega postopka, osnova pri delu sodnega izvedenca psihiatrične stroke. V kazenskih postopkih se izvedencu psihiatru največkrat postavi vprašanje o duševnem stanju storilca,⁵⁰ (pre)velikokrat pa sodišče naslavlja izvedence z vprašanji, ki močno presegajo zakonski okvir, kot bo to predstavljeno z analizo konkretnih primerov, in sicer pregledov sodnih spisov na Okrožnem sodišču v Ljubljani.⁵¹

Ker psihiatrični poseg predstavlja poseg v obdolženčevo osebnost, je pomembno, da sodišče temeljito pretehta, ali je tak poseg za kazenski postopek nujen. Nebistveno zmanjšana ali bistveno zmanjšana prištevnost ne izključujeta kazenske odgovornosti storilca, temveč predstavljata okoliščino, ki lahko, ni pa nujno, vpliva na izbiro in odmero končne kazni. Kazensko odgovornost storilca izključuje zgolj ugotovljena popolna neprištevnost. Pregled obdolženca se lahko odredi tako med preiskavo, kot tudi kasneje na glavni obravnavi, pri čemer velja izpostaviti, da psihiatričnega pregleda v predkazenskem postopku ne more odrediti policija.⁵² Pri tem pregledu obdolženec ne nastopa samo kot subjekt

⁴⁸ Prvi odstavek 265. člena ZKP: »... ni bil prišteven zaradi duševne motnje ali duševne manjrazvitosti ali je bila zaradi takšnega stanja ali zaradi kakšne druge trajne in hude duševne motenosti njegova prištevnost zmanjšana...«.

⁴⁹ Frangež in Slak, 2016, str. 130.

⁵⁰ M. Žmuc Tomori, Izvedensko delo sodnega izvedenca psihiatra, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 130.

⁵¹ Pregledala sem sodne spise, katerih postopek se je začel v letih od 2012 do 2018, in je bila v tem časovnem okvirju izdana tudi prvostopenjska odločba. Osredotočila sem se na zadeve, kjer je bilo očitano kaznivo dejanje po 191. in/ali 192. členu KZ-1. Kot relevantni so šteli samo tisti primeri oziroma kazenski postopki, kjer je bilo odrejeno izvedenstvo bodisi psihiatrične bodisi psihološke stroke.

⁵² Ne gre za tako vrsto izvedenskega dela, ki bi ga smela policija odrediti pri ogledu po drugem odstavku 164. člena ZKP.

kazenskega postopka, temveč tudi kot objekt, zaradi česar za samo odreditev pregleda njegova privolitev ni potrebna.⁵³ Obdolženca v kazenskem postopku varuje privilegij zoper samoobtožbo, eno splošnih jamstev poštenega postopka⁵⁴, katerega bistvo je, da nikogar ni dovoljeno siliti, da izpove, oziroma da obdolženi (osumljeni) ni pod nikakršnim pritiskom, da izpove. Navedeno pomeni, da na samem pregledu obdolženi ni dolžan aktivno sodelovati. Privilegij zoper samoobtožbo ščiti le voljo obdolženca, ne pa tudi telesnih dokazov, ki se lahko pridobijo s silo. Obdolženec mora tako razkriti svojo identiteto, lahko se mu odvzame kri, slina in podobno.⁵⁵

Drugi odstavek 265. člena ZKP predvideva možnost, da se obdolženca, na podlagi sklepa, ki ga izda preiskovalni sodnik, pošlje na opazovanje v ustrezen zdravstveni zavod, če izvedenec meni, da je treba obdolženca dalj časa opazovati. V sklepu se ne določi časa trajanja opazovanja, vendar pa taisti člen določa, da lahko opazovanje traja največ en mesec, z možnostjo podaljšanja največ za en mesec, in sicer na obrazložen predlog državnega tožilca in po poprejšnjem mnenju izvedenca psihiatrične stroke ter po predhodnem zaslišanju zagovornika.⁵⁶ Ni odveč poudariti, da bivanje obdolženca v zdravstvenem zavodu pomeni obliko odvzema prostosti, zaradi česar mora imeti ves čas bivanja v zavodu svojega zagovornika.⁵⁷

Kot zanimivost velja omeniti položaj priznanja obdolženca v pogovoru z izvedencem psihiatrom. Sodišče namreč ne sme opreti sodne odločitve na takšno »priznanje«, saj ne gre za dokaz, ki bi ga sodišče pridobilo na zakonsko predviden način, prav tako pa o tem dejstvu izvedenca ne sme zaslišati.⁵⁸

⁵³ Š. Horvat, ZAKON O KAZENSKEM POSTOPKU (ZKP) S KOMENTARJEM (2004), str. 590.

⁵⁴ Četrta alineja prvega odstavka 29. člena Ustave RS.

⁵⁵ K. Šugman Stubbs, P. Gorkeč, DOKAZOVANJE V KAZENSKEM POSTOPKU (2011), str. 249.

⁵⁶ Tako drugi odstavek 265. člena ZKP.

⁵⁷ Š. Horvat, ZAKON O KAZENSKEM POSTOPKU (ZKP) S KOMENTARJEM (2004), str. 592.

⁵⁸ Ibidem, str. 591-592.

3. NASILJE V DRUŽINI IN ZANEMARJANJE MLADOLETNE OSEBE IN SUROVO RAVNANJE

Kot že uvodoma pojasnjeno, se pričujoča naloga v svojem raziskovalnem delu glede vpliva izvedenskega mnenja na izid kazenskega postopka osredotoča na dve kaznivi dejanji, in sicer kaznivo dejanje nasilja v družini po 191. členu KZ-1⁵⁹ in kaznivo dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja po 192. členu KZ-1, saj sodišče v večini primerov teh kaznivih dejanj odredi izvedenca s področja klinične psihologije ali psihiatrije. Pri kaznivem dejanju nasilja v družini in zanemarjanja otrok je pogosto ugotovljena prisotnost duševnih motenj, kar se ustrezno odraža tudi na osebnosti, vedenju in ravnanju ne samo storilcev, temveč tudi oškodovancev, ki so takšega ravnanja deležni.

Za lažje razumevanje in predstavbo o tem, na kakšen način je omenjeni kaznivi dejanji mogoče storiti in v zvezi s katerimi ravnanji izvedenci pri storilcu ugotavljajo prisotnost duševne motnje, duševne manjrazvitosti in ali je bil storilec v času storitve kaznivega dejanja prišteven, v nadaljevanju magistrske naloge nekaj besed namenjam razjasnitvi in predstavitvi osnovnih značilnosti zgoraj omenjenih kaznivih dejanj.

3.1. KAZNIVO DEJANJE »NASILJE V DRUŽINI«

Kaznivo dejanje nasilja v družini je opredeljeno v 191. členu KZ-1, zakonodajalec pa ga je umestil v poglavje kaznivih dejanj zoper zakonsko zvezo, družino in otroke. Glede na umestitev bi bilo mogoče sklepati, da je objekt varstva družina, vendar je objektov varstva več, in sicer: telesna in duševna celovitost, čast in dobro ime, svoboda gibanja, varnost posameznika.⁶⁰

⁵⁹ Kazenski zakonik, Ur. l. RS, št. št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17.

⁶⁰ Tako tudi sodba Vrhovnega sodišča RS, opr. št. I Ips 194/2009 z dne 3. 9. 2009. Drugačno stališče pa je Vrhovno sodišče RS izrazilo v sodbi, opr. št. I Ips 815/2010-192 z dne 3. 3. 2011, kjer je kot cilj zaščite navedlo družinsko skupnost oziroma dom, kot prostor, kjer naj bi se človek počutil najbolj varnega.

Kaznivo dejanje je glede možnega storilca sicer oblikovano kot splošno, v resnici pa gre za posebno inkriminacijo, t.i. *nepravi delictum proprium*. Storilec po tem členu je lahko le oseba, ki je (ali pa je bila)⁶¹ član družinske ali druge trajnejše življenjske skupnosti skupaj z oškodovancem. Navedeno kaznivo dejanje je mogoče storiti le naklepno, konkretno z direktnim naklepom.⁶² Kazenski pregon, skladno z 90. členom KZ-1, po vseh treh odstavkih zastara v desetih letih od izvršitve.

Za kaznivo dejanje po tem členu morata biti izpolnjena še dva pogoja, in sicer (i) razmerja med osebami morajo biti trajnejša⁶³ in (ii) posledica izvršitvenih ravnanj (zajeta v storilčevem naklepu) mora biti omejevanje pravic družinskega člana v taki skupnosti in spravljanje družinskega člana v podrejen položaj v tej isti skupnosti.⁶⁴

Izvršitvena ravnanja so naštetá alternativno. Kot prvo je navedeno »*grdo ravnanje*«, kjer je treba razumeti vsa tista ravnanja, ki jih oškodovanec zavrača, njegove posledice pa se kažejo v telesni (praske, odrgnine, podplutbe, bolečnost) ali duševni celovitosti (strah, jeza, razburjenje) oškodovanca.⁶⁵ Kot grdo ravnanje šteje klofutanje, brcanje, davljenje, vlečenje za lase, prav tako pa le ena klofuta, ena brca oziroma samo eno ravnanje.⁶⁶ Kot drugo je navedeno »*pretepati*«, pri čemer je mišljeno »pretepati koga«, to pa pomeni, da je le ena oseba nasilna (tj. storilec), druga pa le prejema njene udarce (tj. oškodovanec). Kot »*drugače boleče in ponižujoče ravnati*« šteje (poleg fizičnega in psihičnega nasilja) predvsem ekonomsko nasilje, zanemarjanje, omejevanje razpolaganja z dohodkom, preprečevanje stikov z določenimi osebami, opuščanje pomoči

⁶¹ Tretji odstavek 191. člena KZ-1.

⁶² K. Filipčič, B. Novak, v: D. Korošec, K. Filipčič, S. Zdolšek, VELIKI ZNANSTVENI KOMENTAR POSEBNEGA DELA KZ-1 (2019), str. 257-258.

⁶³ Po stališču Vrhovnega sodišča RS, ki ga je izpostavilo v sodbah, opr. št. I Ips 3050/2011 z dne 14. 2. 2013 in opr. št. I Ips 5416/2011 z dne 18. 7. 2013 je opredelitev družinske skupnosti treba presojati v vsakem posamičnem primeru, kar pomeni, da mora sodišče v vsakem konkretnem primeru presoditi, ali se je med osebami, ki jih je mogoče označiti kot družinske člane, oblikovala trajnejša vez oziroma nek trajnejši odnos.

⁶⁴ K. Filipčič, B. Novak, v: D. Korošec, K. Filipčič, S. Zdolšek, VELIKI ZNANSTVENI KOMENTAR POSEBNEGA DELA KZ-1 (2019), str. 262.

⁶⁵ Sodba Vrhovnega sodišča RS, opr. št. I Ips 158/2004 z dne 21. 4. 2005.

⁶⁶ K. Filipčič, B. Novak, v: D. Korošec, K. Filipčič, S. Zdolšek, VELIKI ZNANSTVENI KOMENTAR POSEBNEGA DELA KZ-1 (2019), str. 264.

oškodovancu, ki ne more zase skrbeti sam. Iz slednjega izhaja, da je boleče in ponižujoče ravnanje mogoče izvršiti tudi z opustitvijo.⁶⁷ Dalje KZ-1 v 191. členu kot izvršitveno obliko opredeljuje »zalezovanje«, ki pomeni ponavljajoče opazovanje, zasledovanje in vsiljivo prizadevanje vzpostavitve stika z oškodovancem ali njegovim bližnjim, pri čemer takšno ravnanje pri oškodovancu (ali njegovem bližnjem) povzroči prestrašenost ali ogroženost. Kaznivo dejanje po 191. členu KZ-1 pa izvrši tudi tisti, ki drugega »prisiljuje k delu«. Zakonodajalec je alternativnim izvršitvenim oblikam na koncu prvega odstavka 191. člena KZ-1 dodal še »ali ga kako drugače z nasilnim omejevanjem njegovih enakih pravic spravlja v skupnosti v podrejen položaj«. Tu mora sodišče v vsakem konkretnem primeru presojati, ali je konkretno ravnanje dovolj podobno prej navedenim, da ga je mogoče opredeliti kot izvršitveno ravnanje po 191. členu KZ-1. Vsebino »podrejenega položaja« je v sodbi, opr. št. I Ips 57293/2010 z dne 21. 3. 2013 podalo Vrhovno sodišče, ki je zapisalo, da te besedne zveze ni mogoče razumeti kot neko ciljno ravnanje, s katerim si ena oseba drugo podreja, tako da ta upošteva njeno voljo, ampak tudi kot ravnanje, ko izvajanje nasilja žrtev spravi v podrejen, ponižujoč položaj, ko se žrtev storilcu uklanja oziroma ko postane žrtev objekt izvajanja nasilja in se mu ne more ali pa ne zna izogniti. Storilec takšen položaj ustvari s tem, ko pri žrtvah povzroči strah, nemoč in podobno večje intenzivnosti in trajanja.⁶⁸

V tretjem odstavku 191. člena KZ-1 pa je navedena privilegirana oblika izvršitve kaznivega dejanja, ki jo storilec izvrši proti osebi, s katero je živel v družinski ali drugi trajnejši skupnosti, ki pa je že razpadla. Družinska skupnost lahko razpade, če je temeljila na sklenjeni zakonski zvezi, zunajzakonski skupnosti ali skupnem gospodinjstvu.⁶⁹

⁶⁷ Ibidem, str. 264-266.

⁶⁸ Ibidem, str. 268-269.

⁶⁹ Ibidem, str. 273-274.

3.2. KAZNIVO DEJANJE »ZANEMARJANJE MLADOLETNE OSEBE IN SUROVO RAVNANJE«

Iz 192. člena KZ-1 izhaja, da je zavarovana dobrina mladoletna oseba oziroma natančneje njen telesni in psihični razvoj. Kaznivo dejanje po prvem in drugem odstavku 192. člena KZ-1 je mogoče izvršiti le z naklepom.

Glede možnega storilca je kaznivo dejanje oblikovano kot posebno, tj. *delictum proprium*, pri čemer je zakonodajalec z uporabo *analogije intra legem* obseg možnih storilcev, ki jih je nekaj primeroma naštel, razširil še na »*drugo osebo*«. Druga oseba je lahko le tista, ki ima enake ali vsaj podobne dolžnosti do mladoletne osebe, kot jih imajo starši, skrbnik in rejnik.⁷⁰

Glede oškodovanca pa je zakon jasen, in sicer je oškodovanec lahko le mladoletna oseba. Mejniki med otrokom in odraslo osebo predstavljata pridobitev poslovne sposobnosti in ne polnoletnost.⁷¹

Inkriminacija iz tega člena vsebuje nedovršne glagole, kar kaže na kolektivnost delikta. Pri kolektivnem deliktu ne gre zgolj za objektivni niz protipravnih dejanj, ki so združene v eno kaznivo dejanje, temveč mora biti izkazan še subjektivni element, ki te protipravne dejavnosti povezuje. Pomembno je, da gre za načrtno dejavnost storilca, ki je sestavljena iz ponavljajočih se istovrstnih ravnanj. Kaznivo dejanje je prav tako oblikovano storitveno, pri čemer je nekatere izvršitvene oblike mogoče izvršiti tudi z nepravo opustitvijo (tj. trpinčiti). Na tem mestu velja izpostaviti, da ima izvršitveno ravnanje iz prvega odstavka 192. člena KZ-1 še nekaj posebnosti glede vprašanja storitvene ali opustitvene narave. Namreč, dolžnosti do mladoletne osebe so primarno oblikovane kot zapovedne norme, zaradi česar bo v takšnih primerih kršenje dolžnosti izvršeno z opustitvijo. Nasprotno pa bo v primeru prepovednih norm kršitev dolžnosti kaznivo dejanje izvršeno s storitvijo.⁷²

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem, str. 282.

⁷² Ibidem, str. 278-279.

Izvršitveno ravnanje iz prvega odstavka je *hudo* kršiti dolžnosti do mladoletne osebe. Kdaj je kršitev huda predstavlja dejansko vprašanje, ki ga sodišče presoja glede na okoliščine konkretne zadeve, nedvomno pa mora biti kršitev taka, da lahko ogrozi razvoj mladoletne osebe.⁷³

Kazenski pregon tudi v tem primeru zastara po desetih letih od izvršitve, vendar pa je tu izjemoma drugačen začetek roka zastaranja, saj velja, da pri kaznivih dejanjih zoper zakonsko zvezo, družino in mladino, storjenih proti mladoletni žrtvi, rok teče šele od polnoletnosti oškodovanca.⁷⁴

⁷³ Ibidem, str. 283.

⁷⁴ Tretji odstavek 90. člena KZ-1.

4. DELO IZVEDENCA PSIHIATRA PRI UGOTAVLJANJU PRIŠTEVNOSTI

4.1. NEPRIŠTEVNOST

Institut neprištevnosti je urejen v 29. členu Kazenskega zakonika (v nadaljevanju: KZ-1). Iz prvega odstavka istega člena namreč izhaja, da je neprištevnost kazenskopravni institut, ki izključuje krivdo.⁷⁵ V nadaljevanju zakon opisuje, kdaj storilec ni prišteven, in sicer ni prišteven tisti, ki ob storitvi protipravnega dejanja ni mogel razumeti pomena svojega dejanja ali ni mogel imeti v oblasti svojega ravnanja zaradi duševne motnje ali duševne manjrazvitosti.⁷⁶ Pri tem opisuje tudi institut bistveno zmanjšane prištevnosti zaradi duševne motnje, duševne manjrazvitosti ali zaradi kakšne druge trajne in hude duševne motenosti.⁷⁷ Slovensko kazensko pravo pa pozna tudi situacijo, ko neprištevnost ne bo razlog za izključitev krivde, in sicer takrat, ko bo storilec v času izvršitve kaznivega dejanja neprišteven, vendar pa si bo to neprištevnost povzročil sam. V takšnem primeru je govora o institutu »*actio libera in causa*«, na podlagi katerega je storilec kriv in se mu lahko izreče obsodilna sodba,⁷⁸ saj gre za dejanja, ki so bila svobodna v odločitvi, ne pa v izvršitvi.^{79, 80} Vsled navedenega lahko zaključimo, da predstavljata prištevnost in neprištevnost dve skrajni stopnji, med katerima lahko kot vmesno stopnjo najdemo duševno stanje bistveno zmanjšane prištevnosti.⁸¹

Neprištevnost pa je tudi edini element krivde, za katerega v zvezi z njegovim ugotavljanjem velja formalno dokazno pravilo, in sicer, če se sodišču porodi dvom v prištevnost obdolženca, je *dolžno* prištevnost ugotavljati s pomočjo izvedenca

⁷⁵ Prvi odstavek 29. člena KZ-1: »Kdor ob storitvi protipravnega dejanja ni bil prišteven, ni kriv.«

⁷⁶ Drugi odstavek 29. člena KZ-1.

⁷⁷ Tretji odstavek 29. člena KZ-1.

⁷⁸ Četrty odstavek 29. člena KZ-1: »Kriv je storilec kaznivega dejanja, ki si je z uporabo alkohola, drog, drugih psihoaktivnih snovi ali kako drugače sam povzročil neprištevnost, če je bila pred tem za kaznivo dejanje podana njegova krivda, ki jo zakon določa za to dejanje.«

⁷⁹ Latinsko, daljše: *Actiones liberae in causa, seu ad libertatem relatae*, krajše *actio libera in causa*.

⁸⁰ M. Ambrož, *Elementi krivde*, v: L. Bavcon, A. Šelih, *KAZENSKO PRAVO* (2013), str. 276.

⁸¹ *Ibidem*, str. 273.

psihiatrične stroke.⁸² Določba 265. člena ZKP predstavlja dokazno pravilo pri ugotavljanju prištevnosti.

Glede ugotavljanja neprištevnosti pa tudi naš KZ-1, kot večina sodobnih kazenskih zakonodaj, sprejema biološko-psihološko metodo, po kateri ima neprištevnost dva elementa, in sicer biološkega in psihološkega. Biološki se nanaša na obstoj duševne abnormalnosti, ki ga sodišče ugotavlja s pomočjo izvedenca psihiatra. V zvezi s tem izvedenec psihiater poda sodišču *izvid* o tem, ali ima obdolženi duševno motnjo, in če da, katero oziroma ali je obdolženi duševno manjrazvit. Na drugi strani pa psihološki pogoj poveže te ugotovitve s presojanjem vzročne zveze med ugotovljeno duševno motnjo in storjenim ravnanjem, in sicer na način, da se ugotovi, kako je (če sploh) duševna motnja vplivala na obdolženčevo razumevanje pomena in obvladovanje svojega ravnanja. O tem izvedenec psihiater poda sodišču svoje *mnenje*. Sklep o morebitni neprištevnosti pa je v izključni pristojnosti sodišča, saj je sodišče tisto, ki mora opraviti pravno presojo v zvezi s tem in na njeni podlagi sprejeti pravno odločitev, ki jo nato razglasi v sodbi.⁸³

Na tem mestu velja nekaj besed nameniti tudi pojmu *prištevnosti*, ki je pogosto definirana kot predpostavka o človekovi naravi, ki jo odraža dosežena stopnja evolucije, pri kateri je instiktivnost dosegla minimum, razvitost možganov pa svoj maksimum. Iz navedenega izhaja, da se pojem prištevnosti odraža tako skozi nagonsko kot skozi intelektualno komponento. V pravu štejemo prištevnost kot načelno sposobnost za odgovornost, ki jo opredeljuje razsodnost in obvladovanje lastnega ravnanja.⁸⁴ Vendar pa je v resnici prištevnost zgolj pravna beseda za duševno stanje fiktivnega posameznika in kot taka v resničnosti ne obstaja. Gre namreč za (pravno) predstavo o fiktivnem »normalnem« človeku, ki pa ne obstaja ne v psihiatriji ne v psihologiji ne v splošni antropologiji.⁸⁵

⁸² Drugi odstavek 265. člena ZKP.

⁸³ A. Kratovac, O ustreznosti normiranja biološkega kriterija v biološko psihološki metodi ugotavljanja neprištevnosti, v: *Pravnik*, 73 (2018), 9/10, str. 711-713.

⁸⁴ Z. Dežman, Nekaj pogledov na problematiko prištevnosti, v: D. Žagar, *ZBORNİK 11. SEMINARJA FORENZIČNE PSIHIATRIJE* (2000), str. 16-17.

⁸⁵ A. Kratovac, O ustreznosti normiranja biološkega kriterija v biološko psihološki metodi ugotavljanja neprištevnosti, v: *Pravnik*, 73 (2018), 9/10, str. 718.

Za presojo prištevnosti je ključna ocena o sposobnosti za normalno motivacijo. Neposredni pobudniki človeške aktivnosti so različni motivi. Storilec mora pri izvršitvi kaznivega dejanja odstraniti vse notranje ovire, ki so posledica različnih »bojev motivov«. Ta boj predstavlja konflikt med dolžnostmi in vzgibi, ki tem dolžnostim kontrirajo. Po mnenju Dežmana lahko v boju motivov sodeluje:

1. zavest o družbenih dolžnostih;
2. občutek dolžnosti glede na pripadnost določeni družbi oz. družbeni skupini;
3. zavest o družbenem, moralno-etičnem vrednotenju določenega ravnanja s stališča t.i. kolektivne morale in
4. ocena lastnega ravnanja v smislu dobrega, slabega, poštenega, nepoštenega itd.⁸⁶

Odgovoren naj bi bil torej le tisti, ki lahko ravna skladno z družbenimi normami, pri čemer ne vlaga velikega napora, da bi ukrotil morebitne asocialne težnje.⁸⁷

4.1.1. POGOJI ZA NEPRIŠTEVNOST

Kot to izhaja iz zakonske dikcije 29. člena KZ-1, je za neprištevnost osebe najprej treba ugotoviti obstoj biološkega pogoja in nato v nadaljevanju, ob predpostavki izpolnjenosti biološkega pogoja, še obstoj psihološkega. Za izpolnjenost drugega pogoja je ključna ugotovitev, da oseba ni mogla razumeti svojega ravnanja ali da je biološki pogoj vplival na voljno funkcijo, tj. da oseba ni mogla imeti v oblasti svojega ravnanja.⁸⁸ Več o tem v nadaljevanju.

4.1.1.1. BIOLOŠKI POGOJI

Naš KZ-1 v 29. členu omenja dve skupini bioloških pogojev, in sicer duševno motnjo in duševno manjrazvitost. S tema izrazoma poizkuša pravo zajeti vse vrste in oblike duševne patologije, ki jih pozna psihiatrija.⁸⁹ Vendar pa moramo pri psihopatoloških pojavih upoštevati tako socialno kot kulturno okolje, iz katerega

⁸⁶ Dežman, 2000, str. 17.

⁸⁷ A. Kratovac, O ustreznosti normiranja biološkega kriterija v biološko psihološki metodi ugotavljanja neprištevnosti, v: Pravniki, 73 (2018), 9/10, str. 17.

⁸⁸ P. Bavcon, (Kazensko)pravni položaj oseb z duševnimi motnjami, v: Pravniki, 64 (2009) 5/6, str. 260.

⁸⁹ M. Ambrož, Elementi krivde, v: L. Bavcon, A. Šelih, KAZENSKO PRAVO (2013), str. 270.

posameznik oziroma storilec kaznivega dejanja izhaja ter tudi njegovo osebno zgodovino.⁹⁰

4.1.1.1.1. DUŠEVNE MOTNJE

Znake in simptome duševnih motenj z nadpomenko imenujemo psihopatološka znamenja. Znamenja so primarno splošna in se šele na posebne načine kasneje povezujejo v ustrezne bolezenske slike in motnje. Kot znake razumemo objektivne in neodvisne pojave, na primer posebna drža duševnih bolnikov, razpadli govor, krči ipd. Simptomi pa poleg objektivnih pojavov vključujejo tudi pacientovo subjektivno doživljanje, kot so npr. strah in tesnoba. Če torej upoštevamo objektivne znake in še subjektivno doživljanje ter zavestno ravnanje psihiatričnih bolnikov, lahko duševne motnje razdelimo na motnje zaznavanja, predstav, pozornosti in osredotočenja, spomina, mišljenja, inteligentnosti, zavesti, čustvovanja, potreb, hotenja, motorike, govora in izražanja ter telesna znamenja pri duševnih abnormalnostih.⁹¹

Vzroki za nastanek duševnih motenj so različni, psihiatrija pa jih primarno razvršča v tri različne skupine, in sicer na organske, funkcijske in psihogene. Pri prvih je večinoma prizadeto možgansko tkivo, pri drugih gre za neravnovesje med živčnimi prenašalci, pri tretji pa so razlogi za nastanek razvojni in dinamični ter povezani (delno ali v celoti) z osebnostjo.⁹²

V mednarodni klasifikaciji bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov (v nadaljevanju: MKB),⁹³ natančneje v 5. poglavju, so opredeljene duševne in vedenjske motnje, in sicer pod šifro F00 – F99, pri čemer že na tem mestu velja opozoriti, da je duševna manjrazvitost (mentalna retardacija) ena izmed njih.⁹⁴ V

⁹⁰ M. Z. Dernovšek, Simptomi in znaki duševnih motenj, v: P. Pregelj in drugi, PSIHIATRIJA (2013), str. 100.

⁹¹ M. F. Kopal, PSIHOPATOLOGIJA (2009), str. 21.

⁹² Ibidem, str. 22.

⁹³ Avstralska modifikacija desete revizije mednarodne klasifikacije bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene - MKB-10-AM, verzija 6 (2008), šesta izdaja.

⁹⁴ KZ-1 kot biološki kriterij ločuje duševno motnjo in duševno manjrazvitost, kar je vprašljivo glede na to, da je z medicinskega vidika duševna manjrazvitost le vrsta duševne

skupino duševnih motenj torej spadajo razne organske motnje, duševne in vedenjske motnje zaradi uživanja psihoaktivnih snovi, shizofrenije, shizotipske in blodnjave motnje, razpoloženjske motnje, nevrotske motnje, vedenjski sindromi, motnje osebnosti in drugi.

Nekaj več besed bi, glede na osrednji okvir magistrske naloge, namenila nasilnosti človeka z duševno motnjo. Družbo brez vsakršnega nasilja si sicer težko predstavljamo, saj je večina družb tekmovalnih, nestrpnih, pri čemer je meja med konstruktivno in destruktivno agresivnostjo zelo tanka. Vzroke za nasilje je stroka razdelila na primarne, sekundarne in terciarne. Primarni razlogi nastanejo zaradi številnih bolezenskih vzrokov, ki lahko prizadenejo možgane, predvsem se razdražljivost in nasilje povečata pri osebah s poškodbo čelnega možganskega režnja. Najpogosteje je nasilje, s katerim se srečuje stroka tako v psihiatriji kot posledično v pravu, sekundarnega izvora, in sicer kot odgovor na zunanje provokativne pritiske in dražljaje. Terciarni razlogi pa so skoraj vedno zelo tesno povezani s posamezno duševno boleznijo, sindromom ali motnjo. Tako je na primer med psihozami največ nasilnih dejanj povezanih s shizofrenijo.⁹⁵ Veda psihologije vzroke nasilja deli na štiri dejavnike, in sicer na biološke, socializacijske, kognitivne in situacijske dejavnike.⁹⁶

Pri kaznivem dejanju nasilja v družini in zanemarjanja otrok je največkrat ugotovljena prisotnost različnih odvisnosti bodisi od alkohola ali od psihoaktivnih snovi. V takšnih primerih govorimo o začasnih duševnih motnjah, pri katerih so zavest in orientacija osebe v prostoru in času ter hkrati tudi spomin na dogodek prizadeti, vendar le začasno.⁹⁷

Alkohol namreč spodbuja k nasilnosti, vendar pa jo zaradi svojega narkotičnega učinka tudi blaži. Poseben, med drugim tudi varnostni problem, pa predstavlja patološki opoj z alkoholom (ali pa z drugimi psihoaktivnimi snovmi). V opoju pri osebi nastopi motnja zavesti. Ker doživlja svet popačeno in neustrezno tolmači

motnje, pri tem pa ni videti posebnega razloga, zakaj bi jo zakonodajalec posebej izpostavil oziroma razlikoval.

⁹⁵ M. F. Kopal, PSIROPATOLOGIJA (2009), str. 107-117.

⁹⁶ C. A. Bartol, A. M. Bartol, INTRODUCTION TO FORENSIC PSYCHOLOGY (2008), str. 272.

⁹⁷ M. F. Kopal, PSIROPATOLOGIJA (2009), str. 218.

zunanje dražljaje, se možnost za posebno huda (kazniva) dejanja, kot so uboji, drastično poveča. Na koncu takšnega dogajanja oseba globoko zaspi. Pri ocenjevanju zmožnosti za presojo in obvladovanje ravnanje storilcev kaznivih dejanj pod vplivom alkohola (ali drugih psihoaktivnih snovi), se izvedenci znajdejo v nezavidljivem položaju. Po mnenju psihiatrične stroke alkohol globoko spremeni duševnost in alkoholizirana oseba je lahko blizu začasni duševni motnji. V povezavi s četrtem odstavkom 29. člena KZ-1 pa je poudarjena krivda storilca, ki si je »z uporabo alkohola ... sam povzročil neprištevnost in je bila pred tem podana njegova krivda«. Načeloma se zdi naloga sodišča tu smešno lahka, češ, oseba si je sama povzročila to stanje in storilec je kriv, vendar pa se kljub temu v praksi pojavljajo problemi pri dokazovanju naklepa ali velike malomarnosti v času pred intoksikacijo storilca kaznivega dejanja. Situacija je torej vse prej kot črno-bela.⁹⁸ Kot zanimivost bi poudarila, da se alkohol sicer omenja kot biološki pogoj neprištevnosti, vendar pa se v praksi pogosteje tretira kot biološki pogoj za bistveno zmanjšano prištevnost.⁹⁹

4.1.1.1.2. DUŠEVNA MANJRAZVITOST

Duševna manjrazvitost predstavlja drugo skupino bioloških pogojev po 29. členu KZ-1, primarno pa obsega manjrazvitost v fiziološkem pomenu in duševno zaostalost zaradi vzrokov v okolju.¹⁰⁰

MKB duševno manjrazvitost definira kot *»stanje zaustavljenega ali nepopolnega duševnega razvoja, očitno zlasti kot pomanjkanje veščin, ki se pokažejo v razvojnem obdobju; znanja oziroma spretnosti, ki prispevajo k splošni ravni inteligentnosti, se pravi kognitivnih, govornih, motoričnih in socialnih sposobnosti. Retardacija se lahko pojavlja z drugimi duševnimi ali telesnimi motenostmi, ali pa*

⁹⁸ Ibidem, str. 169-175.

⁹⁹ Tako tudi sodba Višjega sodišča v Mariboru, opr. št. III Kp 28222/2013 z dne 23. 7. 2014, sodba Višjega sodišča v Ljubljani, opr. št. Kp 1100/93 z dne 30. 11. 1993, sodba Višjega sodišča v Ljubljani, opr. št. I Kp 1360/99 z dne 25. 1. 2000, sodba Višjega sodišča v Kopru, Kp 52/93 z dne 12. 3. 1993, sodba Višjega sodišča v Celju, Kp 307/2007 z dne 25. 9. 2007, sodba Višjega sodišča v Kopru, Kp 304/95 z dne 20. 12. 1995, sklep Višjega sodišča v Celju, opr. št. Kp 73/2000 z dne 22. 3. 2000.

¹⁰⁰ M. Ambrož, Elementi krivde, v: L. Bavcon, A. Šelih, KAZENSKO PRAVO (2013), str. 271.

brez njih«. ¹⁰¹ Stopnje mentalne retardacije se konvencionalno ocenjujejo s standardiziranimi inteligenčnimi testi. Zamenjati jih je mogoče z lestvicami, ki ugotavljajo socialno prilagajanje na dano okolje. Ta merila dajejo približne kazalce stopnje mentalne retardacije. Diagnoza je odvisna tudi od splošne ocene intelektualnega funkcioniranja, ki jo opravi izkušen diagnostik. Intelektualne sposobnosti in socialna prilagojenost se s časom lahko spreminjajo in se lahko – čeprav skromno – po treningu in rehabilitaciji izboljšajo. ¹⁰²

Poudariti velja, da se v praksi nemalokrat pripeti, da pri storilcu v času izvršitve kaznivega dejanja istočasno obstoji več bioloških pogojev za neprištevnost, torej več vrst duševnih motenj in oblik duševne manjrazvitosti, vendar pa to ne nalaga sodišču, da preučuje, kako je vsak posamezen biološki pogoj vplival na psihološke, temveč ima sodišče le dolžnost preučiti, kako je prepletenost teh oblik in njihovo hkratno učinkovanje vplivalo na zmožnost storilca, da razume pomen svojega dejanja in ima svoje dejanje v oblasti. ¹⁰³

4.1.1.2. PSIHOLOŠKI POGOJI

Da lahko sodišče izključi storilčevo prištevnost, je poleg biološkega potreben še psihološki pogoj. Ta se nanaša predvsem na dve vprašanji, in sicer:

- Ali je bil storilec v trenutku izvršitve kaznivega dejanja zmožen razumeti pomen svojega dejanja? ¹⁰⁴
- Ali je mogel imeti v oblasti svoje ravnanje? ^{105, 106}

¹⁰¹ Inštitut za varovanje zdravja RS, 2008, str. 281.

¹⁰² Avstralska modifikacija desete revizije mednarodne klasifikacije bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene - MKB-10-AM, verzija 6 (2008), šesta izdaja, str. 281.

¹⁰³ Tako tudi sodba Višjega sodišča v Kopru, opr. št. Kp 304/95 z dne 20. 12. 1995, in sicer »Dejavnike kot so alkoholiziranost, razburjenost in skromnejše umske sposobnosti je potrebno upoštevati v njihovi medsebojni povezanosti, saj je prepletenost navedenih dejavnikov in njihovo hkratno učinkovanje povzročilo obdolženčevo zmanjšano zmožnost razumeti pomen svojega dejanja in imeti v oblasti svoje ravnanj.«

¹⁰⁴ Tu gre za zavestno ali intelektualno sestavino psihološkega pogoja.

¹⁰⁵ Tu gre za voljno ali voluntaristično sestavino psihološkega pogoja.

¹⁰⁶ M. Ambrož, Elementi krivde, v: L. Bavcon, A. Šelih, KAZENSKO PRAVO (2013), str. 271.

Ob obstoju biološkega pogoja neprištevnosti in nezmožnosti bodisi zavestne ali voljne sestavine psihološkega pogoja, sodišče lahko storilca razglasi za neprištevne. Pomembno je, da sta biološki in psihološki pogoj v razmerju vzroka in posledice. Navedeno pomeni, da prištevnosti sodišče ne more izključiti, če biološki pogoj ni vzrok psihološkemu. V zvezi s tem velja poudariti, da je poimenovanje psihološkega pogoja zgolj konvencionalno in v resnici ne ustreza v celoti vsebini, ki jo označuje. Pri presoji zavestne oziroma voljne sestavine psihološkega pogoja ne gre zgolj za ugotavljanje golih psiholoških dejstev, temveč gre predvsem za vrednostno oceno sodišča.¹⁰⁷

Če torej sodišče ugotovi obstoj in povezanost biološkega in psihološkega pogoja, navedeno pomeni, da je bil storilec v času izvršitve kaznivega dejanja neprišteven, v posledici česar je njegova krivda izključena. To pa pomeni, da mora sodišče takšnemu storilcu izreči oprostilno sodbo.¹⁰⁸ Vendar pa je v nekaterih primerih takšen storilec lahko nevaren (sebi in okolici), brez zdravljenja in varstva pa bi lahko izvršil (ponovil) hudo kaznivo dejanje. V takšnih primerih zakon predvideva možnost izreka varnostnega ukrepa obveznega psihiatričnega zdravljenja in varstva v zdravstvenem zavodu.¹⁰⁹ Milejšo obliko varnostnega ukrepa pa predstavlja obvezno psihiatrično zdravljenje na prostosti.¹¹⁰

4.1.2. PROBLEMATIKA UPORABE BIOLOŠKEGA POGOJA

Izključitev krivde zaradi neprištevnosti je, kot pojasnjeno v prejšnjih podpoglavjih, v osnovi utemeljena na obstoju duševne bolezni (motnje), zaradi katere storilec v času izvršitve kaznivega dejanja ni mogel razumeti pomena svojih ravnanj ali jih ni imel v oblasti. Neprištevnost pa mora sodišče ugotavljati s pomočjo izvedencev psihiatrov.

¹⁰⁷ Ibidem, str. 271-272.

¹⁰⁸ Skladno z 2. točko 358. člena ZKP.

¹⁰⁹ 70a. člen KZ-1.

¹¹⁰ 70b. člen KZ-1.

Pri tem ostaja nerešeno vprašanje, do kod je psihiatrična znanost usposobljena dajati odgovore o tem, ali je bil konkretni storilec v konkretni situaciji sposoben razumevanja in obvladovanja samega sebe.¹¹¹

Medicina kot naravoslovna znanost je sama po sebi empirična, vendar pa najmanj na področju psihiatrije. Dejstvo, ali ima bolnik bakterijsko angino, je mogoče ugotoviti na podlagi laboratorijske diagnostike krvi in prisotnosti belih pikic v žrelu, pri čemer enakega ne moremo storiti pri ugotavljanju, ali ima posameznik duševno motnjo ali ne, saj v tem primeru pridejo v poštev dosti manj empirične metode, kot so pogovor, opazovanje, zdravnikovo zaznavanje, zdravnikova presoja idr. Že na podlagi tega je povsem upravičen pomislek, ali je zaupanje prava v medicino (psihiatrijo) pri ugotavljanju neprištevnosti nemara presežno.¹¹²

Drug pomislek, ki se pojavi, je, ali »*normalen*« človek res v vsakem trenutku svojega življenja brez dvoma razume pomen svojih dejanj in se v vsakem trenutku popolnoma obvladuje. Ni namreč mogoče trditi, da je vsak duševni bolnik ves čas neprišteven, kot tudi ni mogoče trditi, da je duševno zdrav človek vselej sposoben razumeti pomen svojih dejanj in jih obvladovati. V zvezi s tem se torej pojavi novo vprašanje, in sicer, kako obravnavati primere, ko »*nezavedanje in neobvladovanje ravnanj*« ni posledica biološkega pogoja oziroma duševne motnje, temveč stanj, ki niso psihiatrična, kot na primer hipnoza, epileptični napadi, hoja v spanju, strah pred pajki idr.¹¹³ Na to opozarja tudi Hafner, ki poudarja, da obstojijo situacije, ko posameznik s svojo voljo ne more upravljati lastnega vedenja in je s tem torej izključena predpostavka ravnanja, ali ko je odsotna bodisi zavestna bodisi voljna sestavina psihološkega pogoja prištevnosti, kar izključuje krivdo.¹¹⁴

Sodnika tako pri presojanju o (ne)prištevnosti zakon napotuje in zavezuje, da sposobnost razumevanja in obvladovanja ravnanj poveže z restriktivno določenim dejstvom, in sicer z obstojem duševne bolezni. To pa ga spravi v stisko v vseh

¹¹¹ M. Ambrož, VREDNOSTNE (NORMATIVNE) PRVINE V SPLOŠNEM POJMU KAZNIVEGA DEJANJA (2005), str. 148.

¹¹² A. Kratovac, O ustreznosti normiranja biološkega kriterija v biološko psihološki metodi ugotavljanja neprištevnosti, v: Pravniki, 73 (2018), 9/10, str. 718.

¹¹³ Ibidem, str. 719-720.

¹¹⁴ M. Hafner, POMEN IN UPORABA IZSLEDKOV NEVROZKANOSTI V KAZENSKEM PRAVU (2018), str. 92.

tistih primerih, ko zazna neobstoj razumevanja in obvladovanja ob odsotnosti duševne bolezni.¹¹⁵ Vendar pa se v podobni stiski znajde tudi izvedenec psihiater, saj zakon tudi psihiatrom zapoveduje izključujoče ugotovitve o odsotnosti razumevanja in obvladovanja ravnanj zgolj in samo zaradi duševne motnje. V zvezi s tem ni videti pravega razloga, ki bi pojasnil, zakaj bi pravo zdravnike oziroma konkretno specialiste psihiatre sililo utemeljevati biološki pogoj zgolj in samo znotraj duševnih motenj, ko pa obstojijo stanja »nezavedanja in neobvladovanja ravnanj«, ki niso posledica duševnih motenj. Velja tudi obratno, in sicer, zakaj bi pravnike silili v medicinske presumpcije, ali nekomu nekaj *je* oziroma mu *je bilo* v času izvršitve očitane kaznivega dejanja, ko pa pravnik nima ustrezne izobrazbe, da bi se lahko poglobljaj v medicinsko diagnostiko.¹¹⁶

Tako je pogosto mogoče zaslediti, da sodišče v obrazložitvi sodbe, ko utemeljuje neprištevnost obdolženca v času storitve kaznivega dejanja, le prepíše diagnozo obdolženca, kot ta izhaja iz izvedenskega izvida, ki ga je pripravil odrejeni izvedenec psihiatrične stroke. To pa pomeni, da je biološkemu pogoju že v osnovi odtegnjena možnost pravne presoje s strani sodnika, za kar pa ni v celoti kriv sam. Če je pravo odvzeta suverena možnost presoje pravne norme, saj ta v svojem blanketnem delu izključujoče odkazuje na izvid s strani izvedenca psihiatra, je posledično tudi nemogoče pričakovati, da bi jo pravnik oziroma sodnik lahko suvereno uporabljal. Tako tudi ne preseneča dejstvo, da sodniki v obrazložitvah zgolj tehnično povzemajo izvedenska mnenja, saj o tem, ali se neka medicinska diagnoza uvršča v duševne motnje ali ne, pravnik nič ne ve, niti se ne sme pričakovati, da bi moral vedeti.¹¹⁷ Kot opozarja Kratovac, je zakonodajalec normativno določanje biološkega pogoja leno prepustil medicinski stroki, ki pa po logiki stvari nikakor ne more odgovarjati na vprašanja, katera od klasificiranih in opisanih diagnoz je kriminalitetno-politično upoštevana, kot tudi od medicinske stroke ne moremo pričakovati, da bo zmožna podajati kakršnakoli mnenja o relevantnem kriminalnem vedenju.¹¹⁸

¹¹⁵ A. Kratovac, O ustreznosti normiranja biološkega kriterija v biološko psihološki metodi ugotavljanja neprištevnosti, v: *Pravnik*, 73 (2018), 9/10, str. 729-730.

¹¹⁶ *Ibidem*, str. 730-731.

¹¹⁷ *Ibidem*, str. 731-732.

¹¹⁸ *Ibidem*, str. 732.

Vendarle pa je ključno vprašanje, kdaj oziroma v kakšni situaciji bo sodnik presodil, da je potrebno odrediti izvedenca psihiatrične stroke pri ugotavljanju neprištevnosti. Kratovac takšne primere v grobem razdeli v tri večje skupine. V prvi naj bi šlo za storilce, ki niso duševno bolni, subjektivne okoliščine v času kaznivega dejanja pa se v ničemer ne razlikujejo od subjektivnih okoliščin, ki jih izvršijo duševno bolni. V drugi skupini naj bi šlo za zelo huda, zavržna kazniva dejanja,¹¹⁹ ko sodnik s pomočjo izvedenskega mnenja poskuša razumeti storilčevo osebnost in motiv za storjeno kaznivo dejanje ter na nek način potešiti lastno »radovednost«, čeprav mu materialni zakon takšnih pooblastil sicer ne daje. V tretji skupini pa naj bi bili primeri, v katerih odreditev izvedenstva pripišemo sodnikovi neodločnosti in (sicer uspešnemu) poskusu prevalitve odločitve na izvedenca.¹²⁰ Slednji se mi osebno zdijo najbolj problematični, saj je mogoče domnevati, da je v takih primerih biološki pogoj popolnoma odtegnjen pravni presoji sodnika.

Glede slednje je tudi povsem jasno stališče sodne prakse,¹²¹ ki v sodbah poudarja, da s psihiatom ni mogoče preizkušati, ali je obdolženi izpovedoval po resnici, da mora pri postavitvi izvedenca upoštevati osebno integriteto obdolženca, kot tudi, da od psihiatra ni mogoče pričakovati odgovora, ali je obdolženi na splošno sposoben oziroma nesposoben izvršiti kaznivo dejanje, ki se mu očita.¹²²

¹¹⁹ Kot so: uboj, umor, detomor, posilstvo, zlorabe otrok.

¹²⁰ A. Kratovac, O ustreznosti normiranja biološkega kriterija v biološko psihološki metodi ugotavljanja neprištevnosti, v: *Pravnik*, 73 (2018), 9/10, str. 720-722.

¹²¹ Glej sodbe Vrhovnega sodišča RS, opr. št. I Ips 36093/2013-465 z dne 22. 1. 2015, opr. št. I Ips 14234/2013-110 z dne 9. 10. 2015, sodba Ustavnega sodišča RS, opr. št. Up-11/92 z dne 24. 10. 1996.

¹²² A. Kratovac, O ustreznosti normiranja biološkega kriterija v biološko psihološki metodi ugotavljanja neprištevnosti, v: *Pravnik*, 73 (2018), 9/10, str. 722.

5. DELO IZVEDENCA PSIHOLOŠKE STROKE

Kot že na večih mestih pojasnjeno, se z razumevanjem in ocenjevanjem posameznikovega vedenja ukvarjata tako psihologijo kot pravo, zaradi česar so lahko vpogledi psihologije v človeško obnašanje sodišču v pomoč pri odločanju. Generalno gledano bi lahko rekli, da je izvedensko mnenje specializirano klinično psihološko mnenje.¹²³ Specialist klinične psihologije pri svojem delu uporablja različne teste, vprašalnike, lestvice, s katerimi pridobi rezultate, ki opišejo posamezne duševne funkcije preiskovanca, kot so inteligenčna sposobnost, kognitivne funkcije, miselni procesi, spomin in podobno.¹²⁴

Izvedenec klinične psihologije je v mednarodni izvedenski praksi, še posebej v primerih nasilja, pogost strokovnjak s področja mentalnega zdravja. V slovenskih razmerah se lahko poraja vtis, da je osrednja figura izvedenskega mnenja predvsem žrtev kaznivega dejanja, vendar pa ni vedno tako. Ko je osrednja figura izvedenskega mnenja storilec kaznivega dejanja, je naloga izvedenca klinične psihologije (največkrat) podati oceno storilčeve osebnosti.¹²⁵

Ocena osebnosti je izredno pomemben, lahko bi rekli celo glavni sestavni del psihološkega izvedenskega mnenja. Od osebnosti posameznika je namreč odvisna njegova prilagojenost, učinkovitost v raznih socialnih okoljih. V primeru, da želimo pojasniti ali razumeti (psihološki) pomen storilčevih dejanj, njegovo zmožnost presoje realnosti, vpliv duševnih motenj in druga vprašanja, ki so zastavljena izvedencem psihološke stroke, je nujno, da poznamo osebnost storilca. Naloga psihološkega izvedenca je, da z uporabo raznovrstnih metod in tehnik oceni osebnost, njene značilnosti ali morebitne motnje. Ker gre v tovrstnih primerih vedno za približek merjenja, govorimo o oceni, saj ta temelji na objektivnih in subjektivnih pristopih, ki dajejo kvalitativne in kvantitativne rezultate.¹²⁶

¹²³ T. Pavšič Mrevlje, Sodni izvedenec psihološke stroke, v: Psihološka obzorja, 20 (2011), str. 81.

¹²⁴ M. Tomori, Izvedensko delo psihiatra in kliničnega psihologa, v: Odvetnik, 59 (2013), str. 17.

¹²⁵ A. Sever, Izvedensko mnenje kliničnega psihologa v primerih nasilja, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 139.

¹²⁶ E. Benedik, Ocenjevanje osebnosti v sodnem izvedenstvu, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 55(4) (2004), str. 395-396.

Pa vendar je nujno omeniti, da predstavlja ocena osebnosti zahteven in kompleksen postopek, ki zahteva znanje z več področij, in sicer splošne psihologije, psihopatologije, psiho-dinamike, statistične in psihološke metodologije in v primeru sodnega izvedenstva tudi s področja prava. Izvedenci psihološke stroke se poleg tega soočajo še z ocenjevanjem psihotičnih motenj, odvisnosti od alkohola in drog, vedenjskih motenj otrok, posttravmatskih stresnih motenj, spolne deviantnosti, razvojnih motenj, osebnostnih motenj in drugih.¹²⁷

5.1. OCENJEVANJE OSEBNOSTI IN NJENIH MOTENJ

Ocena osebnosti je metoda psihološkega izpraševanja, opisovanja, pojasnjevanja osebnosti in njenega vedenja. V največji meri pa ocenjevanje in postavljanje zaključkov temelji na psiholoških merskih instrumentih, s katerimi lahko potrdimo prisotnost ali odsotnost nekega pojava ali stanja v neki konkretni, definirani psihološki kategoriji. Ocenjevanje osebnosti je analitično-sintetična metoda, ki je odvisna od strokovnosti ocenjevalca, kakovosti merskih instrumentov, teoretskih konceptov kot tudi od posameznika (v konkretnem primeru storilca), ki je kot celostno bitje udeležen v procesu ocenjevanja. Ocena osebnosti predstavlja skupek vseh zbranih informacij o posamezniku, ki so zelo različni, kot na primer:

- biografski podatki, zbrani v intervjuju s posameznikom,¹²⁸
- podatki iz intervjujev ljudi iz posameznikovega okolja,¹²⁹
- rezultati uporabljenih merskih instrumentov,
- podatki na podlagi opazovanja posameznikovega vedenja,
- predhodne ocene in strokovna poročila,
- in drugi.¹³⁰

Izvedenec mora nujno preverjati relevantnost dobljenih informacij, pri čemer mora vzeti v obzir predvsem to, da obstaja velika verjetnost, da obtoženec o sebi

¹²⁷ Ibidem, str. 396.

¹²⁸ Oziroma avtoanamneza.

¹²⁹ Oziroma heteroanamneza.

¹³⁰ E. Benedik, Ocenjevanje osebnosti v sodnem izvedenstvu, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 55(4) (2004), str. 398.

podaja lažne informacije in se morebiti pretvarja, saj ima poseben interes v konkretnem kazenskem postopku.¹³¹

Ključno pri sestavi katerega koli psihološkega izvedenskega mnenja pa je seveda ustrezna izbira psihološkega instrumenta. Psihološki instrument mora ustrezati določenim zahtevam, in sicer: strokovni recenziji, splošnemu sprejemanju v stroki, instrument mora biti izdelan na podlagi znanstvenih metod in ustrezati mora splošnim psihometričnim kriterijem, kot so občutljivost, zanesljivost, notranja skladnost, veljavnost, objektivnost, normiranost in standardiziranost. Najpogosteje uporabljene metode merjenja osebnosti v klinični psihologiji so klinični bodisi strukturirani ali nestrukturirani intervju, izraznoprojekcijske tehnike in razni vprašalniki.¹³²

Vprašalniki, kot ena izmed vrst psihološkega instrumenta, veljajo za bolj objektivne, saj se odražajo v numeričnih rezultatih. Kljub temu pa imajo vprašalniki kar nekaj slabosti, saj so v večini primerov samo-ocenjevalni in jih vsak inteligenten psihopat lahko »obvozi« in s tem o sebi posreduje sliko, kot jo sam želi. Poleg zavestnega zavajanja pa na izbor odgovora pomembno vpliva stopnja kooperativnosti osebe in to, kako pregledovana oseba sama sebe »vidi« oziroma doživlja. Dobri vprašalniki naj bi bili dolgi in kot taki zahtevni z vidika miselne koncentracije in pozornosti, zaradi česar so, običajno, odgovori v drugi polovici vprašalnika povsem drugačni kot tisti v prvi polovici. Iz tega razloga imajo kompleksnejši vprašalniki, ki se uporabljajo tudi v izvedenstvu, vgrajene lestvice veljavnosti in zanesljivosti, s katerimi se meri sprejemljivost rezultatov.¹³³

V eni izmed zadev,¹³⁴ ki sem jih osebno pregledala na Okrožnem sodišču v Ljubljani, sem zasledila zelo izčrpno in obsežno izvedensko mnenje kliničnega psihologa. V nadaljevanju bom podrobneje predstavila njegovo metodiko dela, ki

¹³¹ A. Sever, Izvedensko mnenje kliničnega psihologa v primerih nasilja, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 144-141.

¹³² E. Benedik, Ocenjevanje osebnosti v sodnem izvedenstvu, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 55(4) (2004), str. 399.

¹³³ A. Sever, Izvedensko mnenje kliničnega psihologa v primerih nasilja, v: D. Frangež, B. Slak, IZVEDENSTVO IN TEORIJA V PRAKSI (2016), str. 144-145.

¹³⁴ Zadeva, ki se je na Okrožnem sodišču v Ljubljani vodila pod opr. št. VIII K 3598/2015.

jo je uporabil pri izdelavi izvedenskega mnenja. V odredbi je sodišče izvedencu (kliničnemu psihologu) postavilo naslednja vprašanja:

- naj analizira obdolženčevo osebnost,
- naj analizira njegove mentalne sposobnosti,
- kakšne so osebnostne značilnosti obdolženca,
- kakšna je stopnja manipulativnosti s strani obdolženca,
- kakšna je obdolženčeva samopodoba in
- ali je obdolženec sposoben kontrolirati čustva in jezo.

Izvedenec klinične psihologije je pregled obdolženca pričel z osnovnimi vprašanji, kot so ime in priimek, starost, izobrazba, poklic. Nato se je osredotočil na zgodovino obdolženčeve družine, okolje, v katerem je odraščal, na kakšen način je doživljal vlogo mame in očeta. Po tem je sledilo vprašanje, na kakšen način obdolženec doživlja sebe, na kakšen način bi se opisal, kako doživlja svojo ženo in na kakšen način bi opisal svojo ženo. V nadaljevanju se pregled razdeli na dva dela, in sicer na uporabo kognitivnih testov in nato testov osebnosti.

Pri izvedbi kognitivnih testov je izvedenec uporabil naslednje:

- test Londonskega stolpa,
- Wisconsinski test razvrščanja kartic (WCST),
- test Standardne progresivne matrice (SPM),
- Wechslerjev test inteligentnosti za odrasle.

Pri izvedbi testov osebnosti pa:

- Rorschachov diagnostični preizkus,
- Standardiziran preizkus za oceno osebnosti,
- revidiran vprašalnik psihopatske osebnosti.

Svoje ugotovitve je nato izvedenec opredelil in pojasnil v izvedenskemu mnenju, ki mu je sodišče, brez lastne dokazne ocene, v celoti sledilo.

6. PREGLED SODNIH SPISOV IN PRVOSTOPENJSKIH ODLOČB OD LETA 2012 DO 2018

Magistrska naloga se v svojem raziskovalnem delu glede vpliva izvedenskega mnenja na izid kazenskega postopka osredotoča na dve kaznivi dejanji, in sicer kaznivo dejanje nasilja v družini po 191. členu KZ-1 in kaznivo dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja po 192. členu KZ-1. Za časovni okvir sem izbrala vse primere, katerih postopek se je začel v letih od 2012 do 2018, in je bila v tem časovnem okvirju izdana tudi prvostopenjska odločba. V poštev so prišli samo tisti primeri, v katerih je bil s strani sodišča odrejen izvedenec bodisi psihološke ali psihiatrične stroke.¹³⁵ Primeri, kjer ni bil odrejen niti eden izmed teh dveh izvedencev, ali pa je bil morebiti odrejen le izvedenec travmatološke ali ginekološke stroke, za raziskovalni del predmetne naloge niso bili upoštevani.

Na Okrožnem sodišču v Ljubljani sem dne 7. 11. 2019, na podlagi podpisa izjave o varstvu podatkov, vpogledala v selekcionirane sodne spise, in sicer skupno dvanajst (12) spisov. Relevantne spise so mi pripravili zaposleni v kazenski pisarni na Okrožnem sodišču v Ljubljani.

Pri pregledovanju sodnih spisov sem se osredotočila predvsem na naslednje kriterije, in sicer:

- kdo je najpogostejši storilec očitanih kaznivih dejanj po 191. in 192. členu KZ-1,
- katera so najpogosteje zastavljena vprašanja, ki jih je sodišče v odredbi postavilo izvedencu,
- ali je sodišče v obrazložitvi zgolj prepisalo izvedensko mnenje in
- ali je sodišče v obrazložitvi podalo svojo lastno dokazno oceno,
- ali je sodišče izvedenskemu mnenju sledilo.

¹³⁵ Pregledala sem sodne spise z naslednjimi opravičnimi številkami: III K 2277/2012, VIII K 37467/2013, VIII K 45226/015, VIII K 3320/2017, I K 59776/2012, VIII K 16146/2014, VIII K 3598/2015, VIII K 53151/2013, VIII K 23318/2016, VIII K 10949/2016, VIII K 29340/2015, III K 56419/2013.

Odgovori in ugotovitve na zgoraj zastavljene kriterije so predstavljeni v nadaljevanju te naloge.¹³⁶

1.) Kdo je najpogostejši storilec očitanih kaznivih dejanj po 191. in/ali 192. členu KZ-1?

Najpogostejši storilec kaznivih dejanj po 191. in/ali 192. členu KZ-1 je moški. V enajstih primerih od skupno dvanajstih so bili storilci moškega spola, le v enem primeru pa je bila storilka ženska.

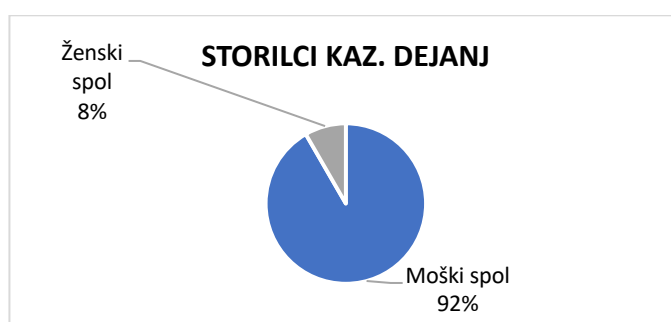

Diagram št. 1: Storilci kaznivih dejanj glede na spol

2.) Katera so najpogosteje zastavljena vprašanja, ki jih je sodišče v odredbi postavilo izvedencu?

Sodišče je izvedencem psihiatrom najpogosteje zastavilo naslednja vprašanja:

- podajte mnenje o osebnosti obdolženca glede njegovega zagovora in pričanja oškodovanca,
- ali je imel obdolženec v kritičnem času kakršnokoli duševno motnjo, duševno manjrazvitost oziroma drugo trajno in hudo duševno motenost,
- ali je bil obdolženec zmožen razumeti pomen svojih dejanj in ali je imel svoje ravnanje v oblasti,
- kakšen je odnos obdolženca do žensk,
- kakšen je odnos obdolženca do nasilja,
- kakšna je dinamika odnosa med obdolžencem in oškodovancem,
- ali je obdolženec zmožen storiti očitano mu kaznivo dejanje.

¹³⁶ Na tem mestu opozarjam, da je vzorec odločb, ki sem jih pregledala na Okrožnem sodišču v Ljubljani, premajhen za veljavno posploševanje na vse odločitve sodišč.

Izvedencem kliničnim psihiatrom pa je sodišče najpogosteje zastavilo naslednja vprašanja:

- podajte mnenje o osebnosti enega in drugega starša,
- ali sta starša osebnostno urejeni osebi, ki sta sposobni prepoznati potrebe mladoletnih otrok,
- kakšno je trenutno psihično stanje obdolženca,
- kakšno je trenutno psihično stanje oškodovanca,
- kakšen je otrokov odnos do staršev,
- ali lahko pri obdolžencu zaznamo odklone v osebnosti, ki nakazujejo na to, da ne bo sposoben ustrezno opravljati starševske dolžnosti,
- ali so materine bojazni o tem, ali je oče sposoben imeti z otrokom samostojne stike, utemeljene,
- ali pričanje oškodovanca ocenjujete kot verodostojno.

Iz zapsanega lahko ugotovimo, da sodišče z določenimi vprašanji (tj. ali je obdolženi sposoben izvršiti kaznivo dejanje in o verodostojnosti njegove izpovedbe), ki jih postavi izvedencu, preseže zakonski okvir dovoljenega, in od njega pričakuje odgovore na vprašanja, ki bi jih sicer moralo podati samo.

3.) Ali je sodišče v obrazložitev dobesedno prepisalo izvedensko mnenje?

Da, sodišče je v vseh dvanajstih primerih dobesedno prepisalo del izvedenskega mnenja v obrazložitev sodbe. Tako je sodišče v zadevi, ki se vodi pod opr. št. VIII K 3598/2015, v sodbi prepisalo del izvedenskega mnenja, na način: »...ker testi niso zaznali pretvarjanja ali vlaganja nezadostnega napora v diagnostičnem procesu, izvedenec šteje odgovore oškodovanca za zanesljive in veljavne. Po oceni sodišča to pomeni, da se je obdolženi svojih protipravnih ravnanj zavedal.« Iz zapsanega več kot očitno ni mogoče ugotoviti, na kakšen način je sodnik razmišljal in zakaj konkretno posamezne okoliščine šteje kot verodostojne.

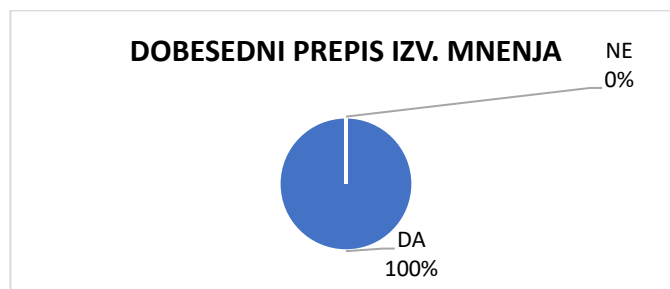

Diagram št. 2: Dobesedni prepis izvedenskega mnenja s strani sodišča

4.) Ali je sodišče v obrazložitvi podalo svojo lastno dokazno oceno?

Sodišče je v dveh primerih, od skupno dvanajstih, podalo lastno dokazno oceno, kar pomeni, da je sicer prepisalo del izvedenskega mnenja, nato pa je z lastnimi besedami obrazložilo, iz katerih razlogov šteje izvedensko mnenje za verodostojno, in iz katerih razlogov se je odločilo, da mu bo sledilo.

V vseh ostalih primerih je sodišče zgolj prepisalo del izvedenskega mnenja, nato pa podalo povsem pavšalen dokazni sklep, iz katerega ni mogoče izluščiti, na kakšen način je sodnik razmišljal, kakšen je bil njegov miselni proces, in katere okoliščine so tiste, ki jih šteje za verodostojne in zakaj.

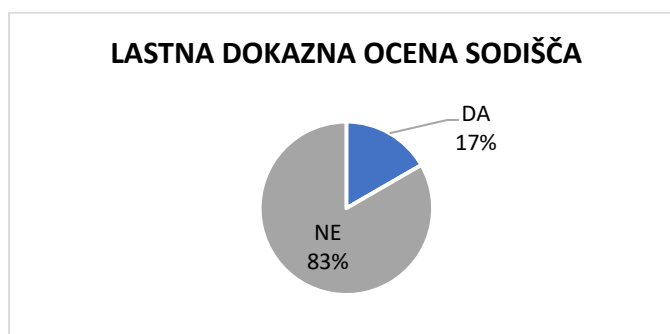

Diagram št. 3: Sodišče je v obrazložitvi podalo lastno dokazno oceno

4.) Ali je sodišče izvedenskemu mnenju sledilo?

Da, sodišče je v vseh dvanajstih primerih sledilo ugotovitvam, ki izhajajo iz izvedenskega mnenja. Iz tega torej jasno izhaja, da je vpliv izvedenskega mnenja na izid kazenskega postopka velik. Vprašanje, ki se na tem mestu zastavi, je, ali je takšen vpliv upravičen ali ne.

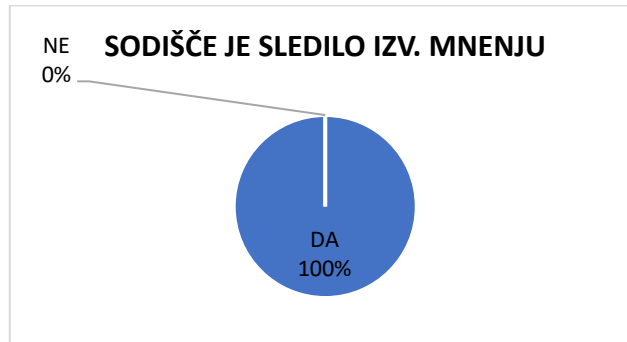

Diagram št. 4: Sodišče sledilo izvedenskemu mnenju

Kot zanimivost bi želela izpostaviti zadevo, ki se vodi pod opravilno številko VIII K 23318/2016, kjer je prišlo do ponovljenega postopka in je sodišče moralo odrediti novega izvedenca psihiatrične stroke, saj se je mnenje lečečega psihiatra storilke razlikovalo od mnenja izvedenca psihiatra. Izvedenec je pri storilki ugotovil prepletanje manične depresivnosti in osebne motenosti, zaradi česar v kritičnem času ni razumela pomena svojih dejanj in ni mogla imeti ravnanja v oblasti. Prvostopenjsko sodišče je izvedenskemu mnenju v celoti sledilo in izdalo oprostilno sodbo. Nasprotna stranka je vložila pritožbo, v kateri je med drugim opozorila na bistveno razhajanje mnenj lečečega psihiatra in izvedenca psihiatra. Storilka naj bi se že vrsto let zdravila zaradi depresivnosti, jemala je antidepresive in nevroleptike za psihotične motnje. Po mnenju njenega lečečega psihiatra naj njena prištevnost ne bi bila zmanjšana, in sicer zaradi uporabe zgoraj navedenih zdravil. Pritožbeno sodišče je pritožbi ugodilo, v ponovljenem postopku pa je bil ponovno odrejen nov izvedenec psihiatrične stroke, ki je v svojem mnenju zapisal, da pri storilki prav tako ugotavlja prepletanje manične depresivnosti in osebne motenosti, vendar pa naj bi bila po njegovem mnenju, v kritičnem času, sposobna razumeti pomen svojih dejanj in imeti svoje ravnanje v oblasti. Sodišče je nato ponovljenemu izvedenskemu mnenju ponovno sledilo, in sicer na način, da je tokrat izdalo obsodilno sodbo v kateri je storilki izreklo pogojno kazen zapora.

7. PRESOJA VPLIVA PSIHIATRIČNEGA IN PSIHOLOŠKEGA IZVEDENSKEGA MNENJA NA IZID KAZENSKEGA POSTOPKA

Pregled kazenskih zadev je pokazal, da je vpliv izvedenca psihiatra in izvedenca psihologa, pri kaznivih dejanjih 191. in 192. člena KZ-1, velik.

Sodniki izvedence v veliki meri naslavljajo z vprašanji onkraj zakonskega okvirja. Iz tega je več kot očitno mogoče prepoznati sodnikovo neodločnost, ko se v stiski zateče k izvedencu in od njega pričakuje odgovore na vprašanja, ki bi jih moral sprejeti sam. Takšna vprašanja so najpogosteje: ali je obdolženi sposoben izvršiti kaznivo dejanje, in o verodostojnosti njegove izpovedbe. Navedeno lahko pomeni dvoje, in sicer, (i) da sodnik svojo neodločnost rešuje s pomočjo izvedenca na način, da bi ta namesto njega subjektivno ocenil obdolženčevo ravnanje, ali (ii) da je ravnanje obdolženca pri sodniku porajalo vprašanja, na katera si pri presoji subjektivnih znakov kaznivega dejanja želi odgovoriti. Slednje se zdi celo koristno, saj je smisel izvedenskega mnenja ravno v tem, da si sodnik razjasni pojme in okoliščine s pomočjo izvedenca (strokovnjaka), ki segajo na področja izven sodnikovega znanja.

Pregled sodnih spisov je prav tako pokazal, da sodniki velikokrat zgolj prepíšejo del izvedenskega mnenja v obrazložitev, pod pretvezo lastne dokazne ocene, v resnici pa ob natančnem branju ugotovimo, da gre zgolj za pavšalne navedbe, ki v ničemer ne predstavijo sodnikovega miselnega procesa, saj iz takšne obrazložitve ne izhaja sodnikov lastni dokazni sklep. Navedeno pomeni, da je obdolžencu v tem delu onemogočeno oziroma odvzeto pravno presojanje s strani sodnika. Sodišče ne sme uporabljati izvedenskih mnenj na način, da bi se izognilo lastni pravni presoji, temveč mora tudi glede izvedenskega mnenja podati dokazno oceno.¹³⁷

Takšna pomanjkljiva obrazložitev pa je zelo nevarna, saj takšna odločba tudi ne omogoča preizkusa, prav tako pa posega v pravico do sodnega varstva oziroma

¹³⁷ K. Šugman Stubbs, Vpliv izvedenca na izid postopka, v: Podjetje in delo, 6-7 (2014), str. 898.

učinkovitega sodnega varstva, ne nazadnje pa tudi v obdolženčevo pravico do obrambe.

Skladno s 23. členom Ustave Republike Slovenije¹³⁸ (v nadaljevanju: Ustava RS) ima vsakdo pravico, da o njegovih pravicah in dolžnostih ter o obtožbah proti njemu brez nepotrebnega odlašanja odloča neodvisno, nepristransko in z zakonom ustanovljeno sodišče.¹³⁹ Pravica do sodnega varstva mora posamezniku biti zagotovljena ne zgolj v teoriji in na papirju, ampak tudi dejansko (pravica do *učinkovitega* sodnega varstva). En vidik pravice do sodnega varstva je nedvomno dobro in pravično koncipiran sodni sistem, drug vidik pa je dejanska korist, ki jo posamezniki imajo, ko in če izvršujejo svojo pravico do sodnega varstva. Pravica do učinkovitega sodnega varstva tako ne sme biti, predvsem v demokratični družbi, le mrtva črka na papirju.

Nadalje Ustava RS v 25. členu določa, da je vsakomur zagotovljena pravica do pritožbe ali drugega pravnega sredstva proti odločbam sodišč in drugih državnih organov, organov lokalnih skupnosti in nosilcev javnih pooblastil, s katerimi ti odločajo o posameznikovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih.¹⁴⁰ Tudi pravica do pravnega sredstva mora biti zagotovljena tako, da jo posamezniki lahko učinkovito izvršujejo. Možnost obrambe pravnih interesov, četudi je še tako dobro skicirana in predvidena v pravni ureditvi, ob pomanjkanju dejanske učinkovitosti, za posameznika nima prav nobene dodane vrednosti.

Sodišča so zavezana svojo odločitev obrazloženo utemeljiti. Pri tem so sodišča vezana na pravno podlago, ki jim jo nudijo materialni zakoni, hkrati pa so zavezana spoštovati tudi izoblikovano sodno prakso, in tako njihova odločitev ne sme biti samovoljna oziroma arbitrarna. Smisel obrazložitve je namreč v tem, da strank postopka ne pušča v dvomu o tem, ali ni morda sodišče odločalo kar na pamet, mimo prava in mimo zdravega razuma, skratka samovoljno.

¹³⁸ Ustava Republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70

¹³⁹ Tako 23. člen Ustave RS.

¹⁴⁰ Tako 25. člen Ustave RS.

Če sodnik v obrazložitvi ne poda (svoje) lastne presoje dokazov, iz katere bi bilo moč ugotoviti, po kakšni poti pravnega sklepanja je prišel do zaključka, da je obdolženi kriv očitane mu kaznivega dejanja, pravilnosti takšne odločbe ni mogoče preizkusiti.¹⁴¹ Ustrezna obrazložitev katerekoli sodne odločbe, predvsem odločbe, s katero se posega v temeljne človekove pravice (kot je pravica do osebne svobode), je bistvena za pošten postopek. To izhaja tudi iz ustaljene ustavnosodne prakse, ki pravi, da je obrazložena sodna odločba bistven del poštenega sodnega postopka. Z njo mora sodišče na konkreten način in z zadostno jasnostjo opredeliti razloge, na podlagi katerih je sprejelo svojo odločitev. Obrazložitev ima tako izvirno vrednost, ki se odraža v zagotavljanju uvida v razloge za odločitev, predvsem stranki, ki v postopku odločanja o svoji pravici ni bila uspešna. Ustrezna obrazložitev je hkrati tudi pogoj za preizkus razumnosti sprejete odločitve.¹⁴² Pomembnost obrazložitve sodne odločbe je tesno povezana tudi z obdolženčevo pravico do obrambe, saj v primeru, da je obrazložitev zgolj navidezna oziroma povsem pavšalna, obdolženi ne ve in ne more vedeti katere okoliščine so tiste, ki so zanj obremenilne. Če obdolženec tega ne ve, pa takšnih stališč niti ne more izpodbijati, s čimer mu je odvzeta pravica do obrambe.

Zaključiti je mogoče, da je takšna odločba, ki v obrazložitvi vsebuje »copy-paste« prepis navedb izvedenca iz izvedenskega mnenja, ne pojasni pa, na podlagi katerih dejstev šteje, da je obdolženi kriv očitanih mu kaznivih dejanj, in zakaj šteje izvedensko mnenje za verodostojno, nezakonita. Brez dejanske (vsebinske) obrazložitve se do razumevanja logike sodišča ni mogoče dokopati, s tem pa je obdolženemu tudi onemogočena priprava učinkovitega pravnega sredstva.¹⁴³ Obdolženi dobesečno ne ve, zakaj je obsojen oziroma katere okoliščine je sodišče štelo za obremenjujoče do takšne mere, da je izdalo obsodilno sodbo. V primeru, da je sodišče sledilo izvedenskemu mnenju na način, da je zoper obdolženega izdalo oprostilno sodbo, pomanjkanje obrazložitve ni tako problematično, saj z

¹⁴¹ Smiselno enako je odločilo tudi Vrhovno sodišče RS v sodbi, opr. št. XI Ips 9797/2013-564 z dne 11. 4. 2013, ki se sicer nanaša na presojo utemeljenosti suma glede odreditev pripora. Vendar pa sodišče v sodbi splošno pojasni pomembnost lastne presoje dokazov s strani sodnika.

¹⁴² Tako tudi odločba Ustavnega sodišča RS, opr. št. Up-162/14 z dne 29. 5. 2014.

¹⁴³ Tako tudi sodba Ustavnega sodišča RS, opr. št. Up-296/98 z dne 20. 4. 2000, par. 11, in sicer: »Če pa je obrazložitev pomanjkljiva, so zagotovljena pravna sredstva le navidezna«.

oprostilno sodbo obdolženemu (praviloma) ne nastanejo negativne posledice. Pa vendar je to problematično z vidika državnega tožilca, ki v takšnem primeru prav tako nima konkretnih vsebinskih razlogov za izdajo oprostilne sodbe.

8. ZAKLJUČEK

Naš ZKP določa, da kadar je za ugotovitev ali presojo kakšnega pomembnega dejstva potrebno dobiti izvid in mnenje nekoga, ki ima potrebno strokovno znanje, se v ta namen odredi izvedenec ustrezne stroke. Predmet izvedenstva so dejstva, ki se nanašajo na dejansko stanje, kazensko odgovornost storilca in podobno. Razumevanje in razlaga posameznikovega vedenja, ki postane središče sodnega postopka, predstavlja osnovo pri delu sodnega izvedenca psihiatrične ali psihološke stroke. Brez dvoma pa predmet izvedenskega mnenja ne more oziroma ne sme biti razjasnitev pravnih vprašanj, saj bi to pomenilo, da je izvedenec stopil (tudi) v vlogo sodnika.

Problem nastane že pri odredbi izvedenca, ko sodišče formulira vprašanja, na katera mora izvedenec podati odgovor. Pregled sodnih spisov je pokazal, da sodišče z določenimi vprašanji, ki jih postavi izvedencu, preseže zakonski okvir dovoljenega, in od njega pričakuje odgovore na vprašanja, ki bi jih sicer moral oblikovati sam. Tako ne preseneča dejstvo, da se sodniki pri sprejemanju končne odločitve, (pre)velikokrat v celoti oprejo na izvedensko mnenje, pri čemer pa sami ne opravijo lastne dokazne ocene. S tem se izgubi meja med pristojnostima izvedenca in sodnika. Ker sodniki v obrazložitvi sodne odločbe ne podajo (svoje) lastne presoje dokazov, iz katere bi bilo moč ugotoviti, po kakšni poti pravnega sklepanja so prišli do konkretnega zaključka v posamezni zadevi, pravilnosti takšne odločbe ni mogoče preizkusiti, posledično pa je takšna odločba nezakonita. Ustrezna obrazložitev katerekoli sodne odločbe, predvsem odločbe, s katero se posega v temeljne človekove pravice, (kot je pravica do osebne svobode), je bistvena za pošten postopek.

Raziskovalni del magistrskega dela je pokazal, da imata tako izvedenec psihiatrične kot tudi izvedenec psihološke stroke v kazenskem postopku pomembno, če ne celo odločilno vlogo. Zdi se, da si sodišče s tem, ko postavi izvedenca, na nek način oddahne, saj del lastne odgovornosti prenese na izvedenca, zaradi česar sodniki vztrajno prepisujejo izvedenska mnenja v obrazložitve sodnih odločb, pri čemer pa ne podajo lastne dokazne ocene. Vprašati se velja, zakaj je temu tako. Poleg namerne »lenobe« sodnikov je vsekakor možna in nenazadnje v isti meri zaskrbljujoča tudi možnost, da sodnik, kljub izdelanemu

izvedenskemu mnenju okoliščin na strani obdolženca še vedno ne razume, in mu tako ne preostane drugega, kot da del mnenja prepíše in mu sledi.

Pa vendar je za pošten kazenski postopek nujno predvsem to, da so obdolžencu zagotovljene vse človekove pravice in spoštovana vsa jamstva, ki mu grede tako na podlagi Ustave RS kot tudi na podlagi zakona. Če se sodniki pri odločanju o obdolženčevih pravicah in dolžnostih zgolj slepo oprejo na izvedensko mnenje na način, da ga prepíšejo v obrazložitev sodne odločbe, potem ne moremo govoriti, da v (kazenskih) postopkih odloča neodvisno in nepristransko sodišče. Navedeno pa je v pravni državi in demokratično urejeni družbi več kot zaskrbljujoče.

9. VIRI IN LITERATURA

9.1. KNJIGE

- Ambrož, Matjaž: Vrednostne (normativne) prvine v splošnem pojmu kaznivega dejanja, doktorska dizertacija, Ljubljana 2005.
- Areh, Igor: Forenzična psihologija, predstavitev, pričanje in ugotavljanje laži, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Ljubljana 2011.
- Bavcon, Ljubo, Šelih, Alenka, Korošec, Damjan, Ambrož, Matjaž, Filipčič, Katja: Kazensko pravo splošni del (6.izd.), Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2013.
- Frangež, Danijela, Slak, Boštjan: Izvedenstvo v teoriji in praksi, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana 2016.
- Goldstein, Alan M.: Handbook of psychology: Forensic psychology, Vol. 11, John Wiley & Sons Inc., 2003.
- Hafner, Miha: Pomen in uporaba izsledkov nevroznanosti v kazenskem pravu, doktorska dizertacija, Ljubljana 2018.
- Horvat, Štefan: Zakon o kazenskem postopku (ZKP) s komentarjem, GV Založba, Ljubljana 2004.
- Kobal, Miloš Frančišek: Psihopatologija za varnostno in pravno področje, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana 2009.
- Korošec, Damjan, Filipčič, Katja, Bajec, Tomaž, Balažic, Jože, Bele, Vid, Bobnar, Tatjana, Čeferin, Rok, Čop, Uroš, Damjan, Matija, Divjak, Uroš in drugi: Veliki znanstveni komentar posebnega dela Kazenskega zakonika (KZ-1), 2. knjiga, (1.natis), Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2019.

- Pregelj, Peter, Kores Plesničar, Blanka, Tomori, Martina, Zalar, Bojan, Žiherl Slavko: Psihatrija (1.izd.), Psihatrična klinika Ljubljana, Ljubljana 2013.
- R. Bartol, Curt, M. Bartol, Anne: Introduction to forensic psychology, Research and Application, Second Edition, Sage Publications, Inc., USA 2008.
- Šugman Stubbs, Katja, Gorkič, Primož: Dokazovanje v kazenskem postopku, GV Založba, Ljubljana 2011.
- Žagar, Dušan, Dežman, Zlatko, Žiherl, Slavko, F. Kobal, Miloš, Tomori, Martina, Goreta Miroslav, V. Mrevlje, Gorazd, Pačnik, Tone, Kušej, Miklavž, F. Rejec, Vanja, Podržaj, Jože: Zbornik 11. seminarja forenzične psihatrije, Psihatrična in nevrološka sekcija ZZNS, Ljubljana 2000.

9.2. ČLANKI

- Benedik, Emil: Ocenjevanje osebnosti v sodnem izvedenstvu v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 55/2004/4, str. 395-402.
- Kratovac, Alja: O ustreznosti normiranja biološkega kriterija v biološko psihološki metodi ugotavljanja neprištevnosti v: Pravniki: revija za pravno teorijo in prakso, letn. 73, št. 9/10 (2018), str. 711-740.
- Pavšič Mrevlje, Tinkara: Sodni izvedenec psihološke stroke v: Psihološka obzorja, 20, 1, 79-93 (2011), str. 79-92.
- Šugman Stubbs, Katja: Vpliv izvedenca na izid postopka v: Podjetje in delo, št. 6-7, 2014, str. 895-904.
- Tomori, Martina, Izvedensko delo psihiatra in kliničnega psihologa v: Odvetnik, 59 (2013), str. 17.

9.3. SPLOŠNI PRAVNI AKTI

- Kazenski zakonik (Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17).
- Zakon o kazenskem postopku (Uradni list RS, št. 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 47/13, 87/14, 8/16 – odl. US, 64/16 – odl. US, 65/16 – odl. US, 66/17 – ORZKP153,154 in 22/19).
- Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 22/18).

9.4. ODLOČBE SODIŠČ

- Sodba Višjega sodišča v Mariboru III Kp 28222/2013 z dne 23. 7. 2014,
- sodba Višjega sodišča v Ljubljani Kp 1100/93 z dne 30. 11. 1993,
- sodba Višjega sodišča v Ljubljani I Kp 1360/99 z dne 25. 1. 2000,
- sodba Višjega sodišča v Kopru Kp 52/93 z dne 12. 3. 1993,
- sodba Višjega sodišča v Celju Kp 307/2007 z dne 25. 9. 2007,
- sodba Višjega sodišča v Kopru Kp 304/95 z dne 20. 12. 1995,
- sklep Višjega sodišča v Celju Kp 73/2000 z dne 22. 3. 2000,
- sodba Višjega sodišča v Kopru Kp 304/95 z dne 20. 12. 1995,
- sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 29431/2010-74 z dne 10. 1. 2013,
- sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 194/2009 z dne 3. 9. 2009,

- sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 815/2010-192 z dne 3. 3. 2011,
- sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 3050/2011 z dne 14. 2. 2013,
- sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 5416/2011 z dne 18. 7. 2013,
- sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 158/2004 z dne 21. 4. 2005,
- sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 57293/2010 z dne 21. 3. 2013,
- sodbe Vrhovnega sodišča RS I Ips 36093/2013-465 z dne 22. 1. 2015,
- sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 14234/2013-110 z dne 9. 10. 2015,
- sodba Vrhovno sodišče RS XI Ips 9797/2013-564 z dne 11. 4. 2013,
- odločba Ustavnega sodišča RS Up-162/14 z dne 29. 5. 2014,
- odločba Ustavnega sodišča RS Up-296/98 z dne 20. 4. 2000.

9.5. SPLETNI VIRI

- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, URL: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=izvedenec&hs=1> (3. 10. 2019),
- Ministrstvo za pravosodje, imenik sodnih izvedencev, URL: <https://spvt.mp.gov.si/izvedenci.html> (14. 11. 2019).

9.6. SODNI SPISI

- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. III K 2277/2012,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. VIII K 37467/2013,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. VIII K 45226/015,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. VIII K 3320/2017,

- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. I K 59776/2012,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. VIII K 16146/2014,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. VIII K 3598/2015,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. VIII K 53151/2013,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. VIII K 23318/2016,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. VIII K 10949/2016,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. VIII K 29340/2015,
- sodni spis Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. III K 56419/2013.